

Володимир КРАВЧЕНКО (Київ)

ДОКУМЕНТИ КІНЦЯ XVI – ПОЧАТКУ XVII СТОЛІТТЯ ДО ІСТОРІЇ ВОЛИНСЬКОГО МІСТЕЧКА ЛИТОВЕЖА І ЙОГО ЗАМКУ

Село Литовеж у XVI–XVII століттях мало статус містечка і входило до складу населених пунктів, розташованих на території Володимирського повіту Волинського воєводства. Нині воно є селом Іваничівського району Волинської області, розташованим при гирлі річки Могулянки, що правою притокою впадає в Західний Буг. Видання “Słownik geograficzny” подає дуже стислі відомості про Литовеж: “Wś, pow. włodzimierski, st. p. Włodzimierz, nad Bugiem, na granicy Galicyi i Wołynia. Paraf. kościół katol. sw. Michała Arch., z drzewa wzniesiony 1615 r. przez ks. Janusza Ostrogskiego, par. katol. dek. włodzimierskiego, dusz 431”¹.

У тих століттях звучання назви цього населеного пункту порівняно із сучасним певною мірою відрізнялося. В україномовних джерелах XVI–XVII століть назва цього населеного пункту в більшості випадків пишеться як “Литовижь”², тобто з пом’якшенням літер “Л” та “в”. У разі твердості “Л” та “в”, як у нинішньому їхньому звучанні й написанні, після цих двох літер згідно з правописом тих століть вживалася б літера “ы”. На підтвердження м’якості цих двох літер у назві населеного пункту в XVI–XVII століттях наведемо варіанти його написання із тексту Ревізії Володимирського замку 1545 р. (книга Литовської Метрики № 561), а саме з літерою “ѣ”, що відповідала звукові, позначеному нині літерою “і”, після “Л” та “в”, наприклад: “в Лѣтовѣжи”³, “в Литовѣжи”⁴, “Литовѣжъ”⁵. Подібно до цих варіантів написання назва цього містечка подається і в наступній ревізії Володимирського замку 1552 р. (книга Литовської Метрики № 563) – “Литовиж”⁶.

¹ Słownik geograficzny królestwa polskiego. – Warszawa, 1884. – Т. V. – S. 329.

² Російський державний архів давніх актів (далі – РДАДА). Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 561. – Арк. 8 зв., 9; опубл.: Литовська Метрика. Книга 561. Ревізії українських замків 1545 року / Упоряд. В. Кравченко. – К., 2005. – С. 105, 106.

³ РДАДА. Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 561. – Арк. 58; опубл.: Литовська Метрика. Книга 561. – С. 163

⁴ Там само. – Спр. 561. – Арк. 61 зв.; опубл.: Литовська Метрика. Книга 561. – С. 167.

⁵ Там само. – Арк. 76; опубл.: Литовська Метрика. Книга 561. – С. 182.

⁶ Там само. – Спр. 563. – Арк. 201 зв.

Як зазначено у краєзнавчій праці відомого дослідника історії села Леона Пучковського “Нарис історії села Літовиж”, згідно з відомостями, отриманими зі слів мешканців села, його назва походить від “Літньої вежі”, а на думку видатного дослідника історії Волині Олександра Цинкаловського – від “Литовської вежі”⁷. Останній вважав, що село отримало назву “Литовиж” за часів правління великого князя литовського Свидригайла у середині XV ст., коли там було споруджено замок⁸. З часом передзамкова площа була заселена і утворила місто, а замок залишився укріпленою фортецею. Довкола міста було вирито обвідний канал, північний кінець якого був сполучений з Бугом, а південний зі старим річищем. З північно-східного боку через канал було споруджено звідний міст⁹. Оборонні стіни Литовезького замку, подібно до інших оборонних споруд волинських міст, містечок і сіл, за винятком Луцького, Кременецького і Дубенського замків, були збудовані з деревини. Підтвердженням цього може бути скарга урядника із села Заболотців Вікторина Тиборовського від імені власника маєтку володимирського гродського судді Дем’яна Павловича на тогочасного власника Литовежа Григорія Колмівського від 15 січня 1600 р. про наїзди його литовезьких підданих на заболотцівський запуст, рубання деревини “килка сот воз дерева на будованє, на сохи и на ключисча и на острог гожого”¹⁰. Серед матеріалів ревізії Луцького замку 1545 р. міститься перелік волостей і сіл, відлучених від Володимирського і Луцького замків та переданих раніше королями Олександром і Сигізмундом I князям, панам і шляхті у володіння за самовіддану військову службу. У першій позиції переліку йдеться про передачу “господарем старим” князю Чорторійському Литовежа і присілків, “которых поведают на осмнадцать сел”¹¹. У текстах ревізії Володимирського замку 1552 р. подано перелік сіл, “которые отошли от замку, у которых особные были фолварки господарские и пашни и с которых люди служивали ку замку”. У першій його позиції вказано: “Литовиж, Грибовица, Лешная, Волоська Воля, Жджарки, Осмиловичі князі Чорторійські держать”¹². У книзі Литовської Метрики № 561, зокрема у тексті ревізії Володимирського замку р., йдеться про те, що до 1545 р. литовезькі міщани разом з міщанами володимирськими були зобов’язані ремонтувати Міську вежу того замку, але по тому, як Литовеж було даровано великим князем литовським князю Чорторійському, міщани припинили брати участь у таких роботах¹³. Судове рішення від 5 лютого

⁷ Пучковський Л. Нарис історії села Літовиж. – Нововолинськ, 2005. – С. 6.

⁸ Цинкаловський О. Стара Волинь і волинське Полісся. – Вінніпег, 1986. – Т. II. – С. 25–27.

⁹ Пучковський Л. Нарис історії села Літовиж. – С. 10, 14.

¹⁰ Центральний державний історичний архів України у м. Києві (далі – ЦДАК України). – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 33. – Арк. 12 зв. – 13.

¹¹ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 561. – Арк. 76; опубл.: Литовська Метрика. Книга 561. – С. 182.

¹² Там само. – Спр. 563. – Арк. 201 зв. – 202.

¹³ Там само. – Спр. 561. – Арк. 8 зв.; опубл.: Литовська Метрика. Книга 561. – С. 105.

1604 р. по справі священника сокальської церкви св. Михайла Ісайї з Григорієм Колмівським про відібрання коня містить дані про розташування саме в замку Миколаївської церкви: “кгда ...повод ...будучи ...во йменю Литовижу священником Святого Миколы, в замку Литовизском стоячое”¹⁴. Церква св. Миколая, згідно зі спогадами місцевих мешканців, розташовувалася на місці зруйнованого в часи Другої світової війни костелу, який був збудований 1881 р. в межах ділянки, оточеної давнім укріпленням Литовежа – валом¹⁵.

Ще в 30-х роках XV ст. великий князь литовський Свидригайло (роки правління: 1430–1432) надав містечку Литовежу магдебурзьке право, яке було підтверджене привілеєм короля польського і великого князя литовського Олександра (*Konfirmacyja miastu Litowizskiemu na prawo majdemburskie od wielkiego ksiązęcia litewskiego Świdrigajła nadane*) від 23 червня 1501 р. (*feriae quarta in vigilia sancti Ioannes Baptista quingentesimo primo*). Вступний протокол документа починається з посвяти Святій Трійці дійства його надання (інвокація), далі вказано ім'я короля Олександра (інтитуляція). Зміст або контекст привілею починається з викладу підстав видачі підтверджуючого привілею (нарація), де король Олександр повідомляє про візит до нього радців міста Литовежа з копією втраченого під час наїзду татар оригіналу привілею Свидригайла та виголошення прохання підтвердити його новим листом. Представлену копію привілею було оглянуто й вивчено. Потім король прийняв рішення “задля кращої вигоди цього міста” підтвердити привілей Свидригайла (промульгація). Далі підтвердження включає повний текст старого привілею Свидригайла, що має таку саму структуру, що й підтвердження, за винятком відсутнього кінцевого протоколу. Його вступний протокол включає посвяту привілею Богові: “В ім'я Господа аминь”, називає ім'я того, хто видав документ (Свидригайло). Друга частина – зміст або контекст включає розповідь про звернення до великого князя “його вірного слуги” луцького старости і “дідича” містечка Литовежа на ім'я Немира, який хотів би поліпшити становище міської громади та отримати такі ж права, якими користується місто, що в латинському тексті привілею подається як *Rubiezow*. Насправді то – місто Грубешів, розташоване західніше, неподалік від лівого берега річки Бугу на території сучасної Польщі. Доказом того, що у привілеї Литовежу згадується саме Грубешів, може бути потвердний привілей місту Володимирі, де як приклад того, як у місті мають “судити і рядити”, поряд із Сандомиром і Любліном названо й Грубешів¹⁶. Далі у цій частині документа великий князь повідомляє про дарування громаді Литовежа такі самі права, які має Грубешів, що отримав їх від короля Владислава: “Оскільки ми перевели й цим листом навечно переводимо громаду Литовежа з литовського і руського права на тевтонське право, зване магдебурзьким, то надалі усуваємо тут дію усіх без винятку прав і звичаїв литовських та русь-

¹⁴ ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 36. – Арк. 99 зв.

¹⁵ Пучковський Л. Нарис історії села Літовиж. – С. 17–18.

¹⁶ Архив Юго-Западной России. – К., 1869. – Ч. V. – Т. I. – С. 29.

ких, які зазвичай здебільшого перешкоджають тевтонському праву. Понад те, навічно й повністю звільняємо вйта, радців, громадян та всіх мешканців згаданої громади Литовежа від юрисдикції та влади каштелянів, воєвод, старост, суддів, підсудків і будь-яких інших їхніх слуг нашого князівства. Вони жодним чином не мають відповідати ані перед ними, ані перед їхніми уповноваженими в усіх справах, великих і малих, як-от: пораненнях, крадіжках, убивствах, підпалах, членушкодженнях чи за позовом у будь-яких інших надзвичайних випадках, а також не зобов'язані сплачувати їм жодних судових штрафів. Натомість громадяни й мешканці згаданої громади Литовежа будуть зобов'язані відповідати лише перед своїм вйтом, а вйт перед нами чи нашими спадкоємцями або перед нашим генеральним судом, що його скликатиме наш лист, засвідчений нашою печаткою, і то не інакше, як згідно зі своїм згаданим тевтонським магдебурзьким правом, якому у своїх взаємних скаргах мають підлягати всі, хто до нього приписаний. Що ж до згаданих вище кримінальних справ, то ми надаємо й затверджуємо повну владу вйтові громади Литовежа судово розглядати, ухвалювати рішення, оголошувати вироки, виправляти й карати згідно з тевтонським магдебурзьким правом, нічого не оминаючи, і так, як воно радить та вимагає в усіх своїх клавзулах, пунктах, сентенціях, артикулах і застереженнях”¹⁷. На цих словах завершується текст привілею Свидригайла. Далі по тексту йде кінцевий протокол привілею Олександра, де вказано факт скріплення документа королівською печаткою, що підтверджувала справжність документа та набуття ним юридичної сили (короборація), вказано місце і дату укладання підтверджувального привілею: “Діялося у Вільні в четвертий день напередодні дня святого Йоанна Хрестителя, року Божого 1501” (датація), та поіменно вписані присутні при тому свідки (субскрипція)¹⁸. Повний переклад привілею з латинської мови українською був здійснений професором Києво-Могилянської академії Наталією Яковенко, за що автор публікації висловлює їй глибоку подяку.

15 червня 1511 р. король Сигізмунд I надав князеві Федору Михайловичу Чорторийському привілей на місто Литовеж, вилучивши його зі складу Володимирського староства, за “верную и справедливую и накладную завжды, николи не мешканую службу князя Федора Михайловича Чорторызского, иж он з особливых завжды цнот своих не был вмешкан служб наших и земских противку неприятелей наших... не лютуючи горла своего”¹⁹. Згідно із цим привілеєм містечко отримало право проведення двох ярмарків на рік та одного торгу на тиждень: “дали ему у Володимерском повете место наше на имя Литовиж з войтовством и монастыр свтого

¹⁷ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 8 зв. – 9 зв.; опубл.: Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 22 (1547). Užrašymu knyga 22 / Parengė Andrii Blanutsa, Dmytro Vashchuk, Darius Antanavičius.– Vilnius, 2010. – P. 17–18.

¹⁸ Там само. – Арк. 8 зв.–10; опубл.: Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 22 (1547). – P. 17–18.

¹⁹ Там само. – Арк. 7 зв.; опубл.: Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 22 (1547). – P. 16; Атаманенко В. Описово-статистичні джерела до історії Володимира та староства / Минуле і сучасне Волині та Полісся: Володимир-Волинський в історії України та Волині: Зб. наук. пр. – Луцьк, 2004. – С. 4.

Николы ис селы, и людми монастырскими, и селища Зчарки со всеми людьми, з землями пашными... и с корчмами в том месте, и со всеми полатки и податки, и доходы, и пожитки... а дали есмо ему тоє место Литовиж з войтовством литовижским и со всеми доходы войтовскими, што к тому войтовству здавна прислухало. И монастыр светого Николы, и села, и люди монастырскии, и селища Зчарки со всим... Также даем и дозволяем ему в том месте в Литовижи два ярмарки мети в каждый год: первый ярмарок на ден Перенесеня мощем светого Николы (22 травня), а другой ярмарок ув осен на ден Николы ж (19 грудня). А торг в каждый тыйден во вторник”²⁰. Щодо історії литовезького війтівства, то ще з другої половини XVI ст. це війтівство та доходи від нього належали війтам володимирським. Підтвердженням цього є документ із книги під № 4 Литовської Метрики – лист короля Казимира IV до маршалка Волинської землі луцького старости Петра Яновича і намісника володимирського Івашка Юрші про довічне звільнення володимирського і литовезького війта Федора Івановича від участі у військових діях разом зі старостою, маршалком і волинськими зем’янами, але він мав брати участь в походах під командуванням короля²¹. Про належність литовезького війтівства війтам володимирським і в наступних століттях свідчить визнання возного від 22 лютого 1602 р., в якому він звітується перед володимирським гродським урядом про доставлення до Литовежа позовів Головного трибуналу по князя Юрія Чорторийського, Григорія Колмівського і підкоморія Адама Прусиновського по скарзі володимирського війта Юрія Овлочимського про незаконне присвоєння литовезького війтівства та належних до нього сіл Жчар і Жчарок²². Литовеж на той час вже був переданий Чорторийським в посесію Г. Колмівському, якому автоматично дісталосся й війтівство, а села Жчари і Жчарки були продані А. Прусиновському. Але оскільки князь Юрій Чорторийський за позовом Овлочимського на “рочки судові” у цій справі не з’явився, то “суд ... за нестанем позваного ... тые маєтности до войтовства володимирского належачые, то ест село Здзари и Ждзарки и войтовство литовизское зо всеми их пожитками поводовой стороне в вечное держане и уживане прысудил”²³. А коли 4 лютого 1604 р., керуючись рішенням гродського суду, генеральні возні у присутності двох шляхтичів, гродського судді Дем’яна Павловича і писаря Станіслава Кандиби приїхали до сіл Жчар і Жчарок, щоб увести Овлочимського у володіння ними, то урядник литовезький Незабитовський заявив їм: “пан мой о жадном переводе правом не ведает, кгда ж тые добра в певной суме пнзей от ... пана Адама Прусиновского ... держит ... и поданя до посесии тых добр бороню и боронити буду”. Так само в Литовежі Г. Колмівський заявив: “увязаня не допушу, кгда же-м тую маєтность у его милости кнежати Чорториского

²⁰ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 22. – Арк. 7 зв. – 8; Історія міст і сіл УРСР. Волинська область. – К., 1970. – С. 223; опубл.: Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 22 (1547). – Р. 16–17.

²¹ Там само – Спр. 4. – Арк. 145–145 зв.

²² ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 160–160 зв.

²³ Там само. – Спр. 36. – Арк. 63–63 зв.; 65–65 зв.

купил вечно... и ввязаня в войтовство литовизское заборонил и не допустил”²⁴. Як свідчить рішення Володимирського гродського суду від 27 лютого 1593 р. у справі збирача чопового побору Якуба Крушинського з литовезькими міщанами про несплату ними податку від продажу солоної риби та справа перевізників (фурманів) цього товару в 1591–1592 рр., до складу міського уряду в Литовежі на той час входило, крім війта, двоє радців²⁵. Доповнюють відомості про реальний склад литовезького міського уряду дані зі скарги Г. Колмівського на володимирського суддю Дем’яна Павловича від 9 грудня 1597 р. про напад його слуг на литовезьких підданих скаржника – подружню пару, їх побиття і пограбування. Безпосереднім скаржником був литовезький війт на ім’я Войтех Завиша. Постраждала при тому нападі Гелена попросила, щоб їхня скарга була записана “на уряде мѣским литовиским”, а “войт, маючи при себе лавники и увес уряд зуполный и возного войтеха Высоцкого, тот квалт и лупѣство до книг записали и до уряду вышшого короля его милости до Володимера одослали”²⁶. Тобто литовезький міський уряд вів свою документацію, що мала нотаріальне призначення, а розгляд справи і судовий вирок мали статися на підставі випису із литовезьких книг у Володимирському гродському суді²⁷. Ще одним важливим доповненням відомостей про склад міських урядників Литовежа є скарга Г. Колмівського на Андрія Черневського від 21 грудня 1598 р. про збройний наїзд його слуг на Литовеж, стрілянину в місті, напад на підданих та їх побиття й пограбування на передмісті Застав’ї. Серед постраждалих згадано литовезького намісника війта – лантвійта на ім’я Федір. Цікавим для дослідників ономастики може бути доданий до скарги поіменний перелік тридцятьох міщан (крім названого вище лантвійта), що постраждали: Маса вдова, Федько Голодів наймит, Федько бояринів наймит, Сенько Козулич, Веремко Скибинець, Антон Замерло, Стецько Павлович, Карпо Авдіїв син, Сенько Миркулич, Сенько Омелянович, Кузьма Сасинович, Наум Івашкович, Тимош Юрків син, Омелько Петрович, Сенько Ковалишин син, Федько Шишчин наймит, Карпо Дулич, Федько Ювчишин син, Ярош Процкович, Хома Левків наймит, Куц Спрутис, Савка Федьків син, Куц Степуків наймит, Мисько Костюкович, Мисько, Тарас Лучич, Данило Степанович, Процик Кунев, Наум Ювтухович, Юско Борисень²⁸. У скарзі Вікторина Тиборовського на Г. Колмівського від 23 квітня 1599 року згадується “в местечку Литовижу дворище прозываемоє войтовское”²⁹.

Значна кількість документів до історії Литовежа, що відклалася у володимирських судових книгах, пов’язана з його розташуванням на одному з найважливіших торговельних шляхів, що йшов з Руського і

²⁴ ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 287–287 зв.

²⁵ Там само. – Спр. 26. – Арк. 103 зв.

²⁶ Там само. – Спр. 30. – Арк. 815 зв. – 816.

²⁷ Там само.

²⁸ Там само. – Спр. 31. – Арк. 630–631.

²⁹ Там само. – Арк. 125 зв.

Белзького воєводства на місто Белз, яке отримало привілей на право складу солі, виданий Владиславом Опільським 6 жовтня 1377 р.³⁰. Право складу – один із заходів регламентації торгівлі – вимагало, щоб купці зупинялися у складських містах, тобто таких, що отримали королівський привілей на це право, та продавали там оптом свій товар спеціально призначеним для міст королівським урядникам-справцям і перебували там вісім днів, після чого могли рушати із залишками товару далі³¹. З Белза шлях ішов на Сокаль, Жчарки, Жчари, Литовеж, Калусів, Зимне до Володимира. В цьому місті універсалом короля Стефана Баторія від 4 серпня 1579 р. було запроваджено соляний склад³². Далі цей шлях мав своє продовження в напрямку Полісся³³, до Ковеля, Ратна та білоруських земель на Берестя, Кобрин³⁴. Документ із книги Володимирського гродського суду від 10 серпня 1618 р. – скарга Григорія Росковського на Адама Киселя про напад на скаржника озброєних шаблями слуг біля двору в місті Володимирі, коли скаржник “по нешпорной године” 24 липня їхав з Любліна, – чітко вказує на початок ще одного шляху в напрямку Литовежа і послідовно називає розташовані на ньому населені пункти: “скоро толко з воза зсил и пешою дорогою гостинцем, который идет з Володимера на греблю, на реце Лугу усыпаную, до Грубешова, Литовижа, Сокаля... мимо двор... пана Григоря Киселя... над рекою Лугом стоячий”³⁵. Через Литовеж йшов важливий гостинець на с. Хотечів (сучасне село Володимир-Волинського р-ну Волинської обл.) і далі вже Володимирським гостинцем на містечко Городло (територія сучасної Польщі) та до портового села, розташованого на правому березі Бугу – Коритниці (сучасне село Володимир-Волинського р-ну Волинської обл.). Інший шлях через Литовеж, Іваничі, Порицьк, Свинухи (нині с. Привітне Локачинського р-ну Волинської обл.), Локачі, Войницю йшов на Луцьк і далі вздовж річки Стиру на Пінськ³⁶. Шлях на відтинку Сокаль – Володимир згідно з джерелами XVI–XVII століть називався в ті

³⁰ Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1995. – Т. VI. – С. 74; Косів М. Місто Белз. – Львів, 2005. – С. 37.

³¹ Volumina legum. – Petersburg, 1859. – Vol. 2. – P. 48; Дячок О. Правове регулювання митних відносин в добу кн. Василя-Костянтина Острозького / Наукові записки. Серія “Історичні науки”. – Острог, 2008. – Вип. 13. – С. 325.

³² ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 12. – Арк. 437 зв. – 441, 454 зв. – 455; опубл.: Торговля на Україні XIV–середина XVII століття. Волинь і Наддніпрянина / Упоряд. В. М. Кравченко, Н. М. Яковенко. – К., 1990. – С. 175–177.

³³ Там само. – Спр. 44. – Арк. 424; опубл.: Торговля на Україні XIV–середина XVII століття. – С. 252.

³⁴ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 1274–1275; опубл.: Русско-еврейский архив: Документы и регесты для истории евреев в России. Документы и регесты к истории литовских евреев. – СПб., 1882. – Т. I. – С. 89–91; Торговля на Україні XIV – середина XVII століття. – С. 52, 291.

³⁵ ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 50. – Арк. 478–478 зв.

³⁶ Боряк Г. В. Торговельні шляхи на Волині в першій половині XVI ст. / Минувле і сучасне Волині (Тези доповідей та повідомлень Волинської регіональної істор.-краєзн. конференції. 26–28 вересня 1985 р.) – Луцьк, 1985. – С. 170–171.

часи “Прасольським”³⁷, тобто шляхом, яким з дрогобицьких промислів торговці-прасоли транспортували возами надзвичайно важливий в економічному житті й побуті міст, містечок і сіл та цілих регіонів товар – сіль³⁸, що використовувалася населенням не тільки як харчова приправа, а й як консервант для тривалого зберігання і транспортування м’ясних продуктів і риби. Таку ж назву мав інший шлях доставки солі на Волинь з двох інших центрів видобутку солі – Долини і Коломиї. Він йшов на Підгайці, Заложці (нині Залізці Зборівського р-ну Тернопільської обл.), Почаїв і Кременець та далі на Дубно і Луцьк³⁹. Шлях із дрогобицьких промислів на місто Володимир був визначений причинним листом короля Сигізмунда I до володимирського старости князя Федора Сангушка від 18 жовтня 1536 р. з розпорядженням простежити за порядком зборів соляного мита на Волині і перевезенням солі з Дрогобича, Долини і Коломиї усталеними дорогами зі сплатою мит на Володимирській, Луцькій і Кременецькій митницях, а саме: “Ино мы хотим так мети и розказуем, жебы вси купцы, которыи з солю з Дрогобыча пойдут, нигде инде не мытилися, толко у Володимери... и нехай бы тыи вси купцы, идучи з Дрогобыча з солю, на Володимер ходили...”⁴⁰. Дозволений лист короля Казимира IV до володимирського намісника Івана Юрші про передачу в оренду володимирських, перемиських і литовезьких митних зборів берестейським міщанам Єсю і Авраму та грубешівському міщанину Єську на чотири роки за 560 кіп грошей свідчить про існування в Литовежі в кінці XV ст. прикоморка центральної королівської Володимирської митниці⁴¹. В ході проведення ревізії Луцького замку в 1545 р. вийти, бурмистри і радці Володимира й Луцька на підтвердження своїх скарг на князів, панів і зем’ян з приводу самовільного влаштування ними нових додаткових митниць у містах, містечках і селах поклали перед ревізором судовий лист короля Казимира IV від 13 серпня 1469 р. з переліком населених пунктів, де було офіційно дозволено брати мито ще з часів великого князя Вітовта, а де заборонялося. У цьому пере-

³⁷ Кравченко Н. Торгівля сіллю на Волині в другій половині XVI ст. // Студії і матеріали з історії Волині. – Кременець, 2012. – С. 230.

³⁸ Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1995. – Т. VI. – С. 213–217; Ісаєвич Я. Солеваріння в Дрогобичі та його околицях у XVI–XVIII ст. // Дрогобицький краєзнавчий збірник. – Дрогобич, 2003. – С. 108.

³⁹ ЦДАК України. – Ф. 25. – Оп. 1. – Спр. 11. – Арк. 137, 137 зв.; опубл.: Торгівля на Україні XIV – середина XVII століття. – С. 128; Кравченко Н. Торгівля сіллю на Волині в другій половині XVI ст. // Студії і матеріали з історії Волині. – С. 230.

⁴⁰ Archiwum Książąt Lubartowiczów-Sanguszków w Sławucie /Wyd. przez В. Gończaka. – Lwów, 1890. – Т. 4. – S. 54, 55: опубл.: Торгівля на Україні XIV – середина XVII століття. – С. 62; Берковський В. Деякі аспекти розвитку міжнародної торгівлі міста Володимира в кінці XIV – першій половині XVI ст. / Минуле і сучасне Волині та Полісся: Володимир-Волинський в історії України та Волині: Зб. наук. пр. – С. 10.

⁴¹ РДАДА. Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 4. – Арк. 38 зв. – 39; опубл.: Русско-еврейский архив: Документы и регесты для истории евреев в России. Документы и регесты к истории литовских евреев. – С. 48, 49; Торгівля на Україні XIV–середина XVII століття. – С. 36.

ліку Литовеж не згадується⁴². А на додаток до королівського судового листа міщани представили складений ними ж перелік населених пунктів, де вже за “щасливого панування” короля Олександра незаконно з’явилося багато нових митниць, яких “ніколи там перед тим не мевали”, що завдало великої шкоди торгівлі міст і призвело до розорення багатьох міщан. До цього переліку потрапив і Литовеж: “в Лѣтовѣжи князей Чорторыйских по грошу берут”⁴³. Тоді ж ревізор, згідно з наданими йому королем повноваженнями, зобов’язав купців, чужоземців і всіх підданих “при том листе судовом Казимера короля его милости заховани быти”, і нагадав, що ті з князів і панів, хто не подав ревізору відповідні привілеї, не мають права збирати мито у своїх маєтках. Згідно з цим рішенням князем Чорторыйським було заборонено брати мито в Литовежі: “а в Литовѣжи князем Чорторыйским ничого не брати”⁴⁴. Про інтенсивність транспортування товарів шляхом, що прямував через Литовеж, свідчить той факт, що 1568 р. королівська влада намагалася влаштувати прикоморки – митниці у проміжних пунктах на найбільш жвавих торгових шляхах у містечках Литовежі, Поричьку (нині с. Павлівка Іваничівського р-ну Волинської обл.), Локачах і Турійську, які мали підпорядковуватися центральній митній коморі повіту – Володимирській, але власник Литовежа князь Олександр Чорторыйський вигнав уповноважених, погрожуючи покарати їх палицею, і заявив: “я в имени своем в Литовижу и нигде в именах своих... прикоморки ставити не допущу”⁴⁵. Вищезгаданим шляхом зі Львова на ярмарки до Володимира їздили львівські купці-аптекарі та суконники зі своїми товарами. Підтвердженням цього є свідчення возного від 13 березня 1582 р. з викладом суперечки львівських міщан та купців про незаконне стягнення з них возового мита під час ярмарку⁴⁶.

Річка Буг як водний шлях також відігравала помітну роль у житті населення містечка та інших сіл Побужжя. Її берег біля Литовежа нерідко використовувався як місце, куди згідно з контрактами власник містечка доставляв спеціально виготовлені сплавні судна – ком’яги, призначені для транспортування товарів річками Бугом і Віслою саме в період найбільшого весняного повноводдя. Згідно з даними документу від 17 березня 1583 р. – свідчення возного Дем’яна Мокренського про ревізію фільварків Городельського староства і спустошених городельської та стрілецької пущ, вирубаних з наказу справці Якуба Лешневського для виготовлення ком’яг, – з тих пущ на потребу княгині Чорторыйської у тому році було виділено дерева на три ком’яги⁴⁷. Інший замовник мав завантажити ті

⁴² РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 561. – Арк. 55–56 зв.; опубл.: Литовська Метрика. Книга 561. – С. 158–160.

⁴³ Там само. – Арк. 60; опубл.: Литовська Метрика. Книга 561. – С. 165.

⁴⁴ Там само. – Арк. 58, 61 зв.; опубл.: Литовська Метрика. Книга 561. – С. 163, 167.

⁴⁵ ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 3. – Арк. 63 зв. – 65.

⁴⁶ Там само. – Спр. 15. – Арк. 103 зв. – 104 зв.; опубл.: Торговля на Україні XIV – середина XVII століття. – С. 190.

⁴⁷ Там само. – Спр. 16. – Арк. 51; опубл.: Торговля на Україні XIV – середина XVII століття. – С. 192.

ком'яги товарами масового волинського експорту, переважно такими як поташ і збіжжя, та сплавлати їх цими річками на продаж до порту на Балтійському узбережжі – Гданська⁴⁸. Згідно із записами Реєстраційної книги берестейської митниці 5 травня 1583 р.: “кнегиня Михайлова Чорторийская ...мела до Кгданска через фактора своего ...комяг 3, збожем наладованых з властных фолварков именей своих з Литовижа и Сельца”⁴⁹. Але іноді самим же власником Литовежа створювалися значні перепони для руху річкою Бугом. Свідченням цього явища може бути зізнання возного від 13 липня 1604 р. про доставку в Литовеж і вручення аж дев'яти судових позовів Г. Колмівському від різних осіб: “о нескidane млина и о нероскопане гребли и тамы на рице портовой Бугу в маестности его Литовижу, о непрочищене реки”⁵⁰. Але документ від 11 травня 1605 р. підтверджує безпідставність тих звинувачень. То є свідчення двох генеральних возних, які 3 жовтня 1604 р. за направленням Володимирського земського суду перебували в Литовежі: “тамже, водлуг росказаня и приданя судового, почавши от границ ждчарское з одное, а старгородское з другое стороны, где река Буг спадает на кгрунт литовизский, аж до границы молниковское з одное, а пясоцкое з другое сторон, где река Буг з кгрунту Литовизского выпала, ездили есмо в чолнах тою рекою Бугом, огледаючи того если быс якая гребля албо тама, ез, которые бы до волного пройштя статков водных с причины его шкодовали, на ней был. И нигде есмо жадное гребли, тамы, слюзы и жадного млына, также и жадное завады до волного пройштя статков водных с причины пна Колмовского на той рече Бугу во всем кгрунте Литовизском не видели. И река Бог на кгрунте Литовизском своим нуртом волно идет. Яко и при нас же возных на тот же час вода невелика была, килка шкут на гору ку Сокалю мимо Литовиж тягнено, и добре через кгрунт Литовизский прошли”⁵¹. Ймовірно, власник Литовежа Г. Колмівський також неодноразово брав участь у сплавах товару Бугом до Гданська, хоча не завжди дотримувався умов контракту і порушував свої зобов'язання щодо оплати наданих йому послуг при підготовці сплаву. Наприклад, у скарзі служебника Миколая Остророга Якуба Косюровського від 24 березня 1606 р. йдеться про порушення письмового договору із Колмівським, у якому він зобов'язався сплатити грошову суму за надання шкути і забезпечення відповідного вантажу збіжжя для сплаву, але як йдеться в документі, “занежавши того торгу и купли своее, ему пану Косюровскому грошей за шкуту, за што сторговал и купил, не прислал и тое шкуты не одобрал ...для того, иж се на тое постановене с паном Колмовским учиненое обезпечивши збоже, которое был все сполна на тую шкуту

⁴⁸ Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1995. – Т. VI. – С. 183; Крикун М. Г., Кравченко В. М. Торгові зв'язки Волині з Гданськом у середині XVI ст. / Проблеми слов'язознавства. – Львів, 1987. – Вип. 36. – С. 76; Кравченко Н. Виробництво поташної продукції у Волинському воєводстві у другій половині XVI століття // Київська старовина. – К., 2011. – № 6. – С. 144.

⁴⁹ Торгівля на Україні XIV – середина XVII століття. – С. 197.

⁵⁰ ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 36. – Арк. 469 зв. – 470.

⁵¹ Там само. – Спр. 37. – Арк. 289 зв.

наготовал и з ним до Кгданска плынути мел, тут дома людем до часу роздал и тоєй шкутою яко порожнею до Кгданска плынути не может”⁵². Найближчим до Литовежа місцем, де будувалися ком’яги і звідки також здійснювався сплав товарів, був берег Буга біля села Жчар. Такі дані містить свідчення возного від 23 вересня 1607 р. у справі по заяві власника згаданого села А. Прусиновського на Мартина Жулинського, якого возний побачив на березі “спыхаючого комягу з берега, а другу вже збудовану на березе над Бугом стоячую, до зопхнення юж зготованую”. Після чого слуга запитав Жулинського, чому він взявся споряджати не належні йому судна, а той відповів: “Не ведаю, если то комяги его милости пана подкоморого сут, толко-м я купил их у паней Якубовое Янковское и она ми их за власные свои продала”. А коли слуга запитав, де Жулинський має свою осілість, щоб через суд його пан зміг вимагати відшкодування збитків, той заявив: “Оселости жадное не маю, але то моя оселост – жито, которое до Кгданска пуцаю. Нехай же мя его милост ве Кгданску гледит, а я се там готов усправедливить”⁵³.

Варто підкреслити, що місто Литовеж, подібно до інших міст і містечок Волинського воєводства, мало свою власну міру для сипучих товарів – різного збіжжя, але зона її застосування поширювалася переважно на найближчі села Литовезької волості, такі як Сердятичі й Заболотці⁵⁴. Значно ширшу зону свого охоплення, в тому числі на Литовеж і близькі села, такі як Жчари (сучасне село Заставне Іваничівського р-ну Волинської обл.), мала сокальська міра, застосування якої поширювалося в межах Володимирського воєводства на містечко Порицьк та віддалені села, як-от: Конюхи (сучасне село Локачинського р-ну Волинської обл.), Біле Поле (сучасне село Білопіль Локачинського р-ну Волинської обл.), Жашковичі сучасне село Іваничівського р-ну Волинської обл.), фактично захоплюючи частину зони дії локацької міри.

У 70-х роках XVI ст. торговельно-ремісниче населення Литовежа, що належав до категорії середніх міст, складало 38 осіб, тобто 15,2% від загальної кількості його мешканців⁵⁵. Документ від 30 серпня 1593 р. підтверджує існування в Литовежі представників ковальського фаху, це – скарга слугебника луцького єпископа Федора Красовського і Семена Савчича на коваля Грицька Федоровича про вбивство у Володимирі брата Семенового Сави “ковальчика” з Литовежа, який служив звинуваченому⁵⁶, а також свідчення возного Мойсея Дьогтя по скарзі литовезького державці Криштофа Канського від 21 квітня 1587 р. про огляд шкод, завданих під час погромів на Ринку в Литовежі, “в неделю в ден ярмарковий” 19 квітня, Миколаєм

⁵² ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 159.

⁵³ Там само. – Спр. 39. – Арк. 249–249 зв.

⁵⁴ Там само. – Спр. 47. – Арк. 794.

⁵⁵ Сас П. М. Деякі питання розвитку ремесла у містах України в кінці XV ст. – 60-х роках XVI ст. // Феодалізм: економіка, класова боротьба, культура: Зб. наук. пр. – К., 1986. – С. 19; Сас П. М. Феодальні міста України в кінці XV– 60-х роках XVI в. – К., 1989. – С. 18, 22.

⁵⁶ ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 26. – Арк. 642–642 зв.; 703 зв. – 704.

Трацевським кільком міщанам, в тому числі Іванові Платнеру (зброяреві) в його домі – кривдник “єго дей самого Ивана по сиденю бил и за лоб рвал”⁵⁷.

Порівняно незначна кількість документів саме до історії торгівлі в Литовежі свідчить про його торговельні контакти переважно із селами найближчої округи. Прикладом цього є вищезгаданий документ, де йдеться про товари, які продавалися на Ринку в Литовежі 19 квітня “в неделю в ден ярмарковий”. Це – також реляція возного від 21 квітня 1587 р. про його перебування у цьому містечку по скарзі власника на той час Литовежа Криштофа Канського на пана Миколая Трацевського, який, приїхавши в містечко разом зі своїми озброєними “слугами-пахолками” із сусіднього села Сердятич та “прийшовши межи крамы”, з невідомих причин побив і розігнав присутніх на ярмарку, порубав торгові палатки-таші, “в дому гостинном замковом”, де мешкав міщанин Конон Стецькович, посік вікна, двері, столи, попсував пивні бочки і горілчані барила, а в міщанина Кліма Волошановича порубав виставлені на продаж “пилстяні” шапки та розсіпав шість фунтів перцю і три фунти шафрану⁵⁸. Також мешканці Литовежа їздили на торг до містечка Крилова у Белзькому воєводстві. Свідченням цього є скарга Г. Колмівського на Криштофа Пшонку від 7 лютого 1607 р. про напад 16 січня у селі Молникові на його литовезького урядника Каспора Вроновського і орендаря Юска, яких посилав для купівлі шкути до Крилова, а також на священника литовезької П’ятницької церкви, що повертався звідти з торгу⁵⁹. Однак більший інтерес продавці й покупці з навколишніх міст, містечок і сіл мали до ярмарку в Сокалі, що починався в день св. Петра (12 липня)⁶⁰. Тож якщо вони були мешканцями населених пунктів західної і північної частин Володимирського повіту, то дістатися туди вони могли, рухаючись шляхом, що пролягав через Литовеж. Підтвердженням цього може бути скарга Михайла Оранського на Григорія Киселя від 21 червня 1584 р. про напад на урядника з села Янова і пограбування в нього 500 золотих, які скаржник дав йому для купівлі потрібних речей на ярмарку в Сокалі⁶¹. Цю особливість може підтвердити й скарга Тимофія Оранського на Загоровську з приводу нападу на нього її підданих і пограбування особистих речей і грошей (20 червоних золотих) у селі Суходолах, коли він їхав на ярмарок до Сокаля 7 липня 1591 р.⁶² Ще один документ дає підстави стверджувати, що бажаному потрапити на ярмарок до Белза доводилося їхати дорогою через Литовеж, – скарга орендаря володимирських млинів Івана Андрієвича на слуг і підданих єпископа Мелетія Хребтовича від 9 жовтня 1589 р. про побої та пограбування 300 золотих червоних і речей, коли їхав підводою до села Русова, щоб далі їхати у напрямку міста Белза на ярмарок⁶³.

⁵⁷ ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 20. – Арк. 171 зв.

⁵⁸ Там само. – Арк. 170 зв. – 171 зв.

⁵⁹ Там само. – Спр. 39. – Арк. 212 зв. – 213.

⁶⁰ Там само. – Спр. 82. – Арк. 328.

⁶¹ Там само. – Спр. 17. – Арк. 320 зв.

⁶² Там само. – Спр. 24. – Арк. 723–723 зв.

⁶³ Там само. – Спр. 22. – Арк. 553 зв.

Окрім вищезгаданого передмістя Застав'я у ще одному документі згадується передмістя Литовежа – Завалля, а саме в заяві Г. Колмівського про масштабну пожежу, що сталася там 2 липня 1603 р., під час якої вогнем було знищено 16 будинків разом із господарчими спорудами: “на передместію литовизжском Завалю домов шестнадцат знат же зо всѣм на все, з халупами, з гумнами и фолварками до кгрунту выгорелых и внивеч през огон обернених и спустошених, толко по печищах значных”⁶⁴. Ще більшого масштабу пожежа сталась у Литовежі в минулому 1602 р. Про це йдеться в заяві Г. Колмівського від 28 березня: “Литовиж местечко о второй годыне вноч выгорело и вынищено есть, а меновите: дом арендара литовизского Юска жида зо всим на все, с пивом и медом, и горелкою, там теж и дом гостинный, корчма в том местечку будучая и инших домов всих в личбе тридцать и два до кгрунту выгорело и спустошено”⁶⁵.

Не можна обійти увагою факт існування в Литовежі “шпиталю” – лікарні-притулку для людей похилого віку, вбогих і калік, закладу, наявність якого була властивою значним містам. Наприклад, як йдеться в ревізії Володимирського замку 1545 р., одним із доходів міста Володимира був податок “деревеное мито”, який брали з тих, хто привозив на продаж до міста деревину і дрова, “который ... хожывал вес сполна на шпитал, на вбозство, с того кормят, с того обувают вбогих”⁶⁶. Шпиталь у Литовежі згадується в листі-записі чотирьох представників єврейської громади міста Володимира від 8 жовтня 1615 р. (запис до книг 18 жовтня) із зобов'язанням повернути шпиталю отримані від плебана Каспора Бранвицького 400 золотих польських, з гарантією сплати щорічно по 40 золотих “видеркафу або чиншу” в дві подачі: 20 золотих на день св. Мартина і 20 на св. Яна⁶⁷. Про непрямі випадкові “надходження” литовезького шпиталю говорить свідчення возного Максима Барського від 4 травня 1616 р. про його перебування на території належної гродському писарю Ярошу Павловичу Заболотцівської маєтності, де “при дорозе, идучой з Заболотцец до Литовижа по правой руке, праве при граници и копцах межи Заболотцами и Литовижем усыпанных” було виявлено невідомого забитого на смерть чоловіка, який їхав, ймовірно, на ярмарок до Литовежа двома возами, завантаженими пшоном і вівсом. “Которого забитого ... пан писар водлуг звичаю хрестиянского тамже на том местцу у стени поховал”. Одяг, що був на покійнику, “жупан и убрание блекитное пан писар попови сердятицкому и заболоцкому за отправу погребу того тела оддал. И особно кожух старый похожоный и сермягу белую, соль и хлеб, што при том трупе нашлось, до шпиталю литовизского одослал”. Вози з вантажем пшона і вівса було відіслано до гродського уряду у Володимир для засвідчення, а потім згідно з рішенням бурграбія, коні й вози з усім, що на них

⁶⁴ ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 35. – Арк. 268 зв.

⁶⁵ Там само. – Спр. 34. – Арк. 227.

⁶⁶ РДАДА. – Ф. 389. – Оп. 1. – Спр. 561. – Арк. 73 зв.; опубл.: Литовська Метрика. Книга 561. – С. 179.

⁶⁷ ЦДІАК України. Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 427 зв. – 429.

було, возний і його слуга відіслали писареві до Заболотців⁶⁸. Пізніші дані свідчать про наявність у містечку Литовежі в 40-х рр. XVII століття представника тогочасної медичної служби – “церуліка”⁶⁹, хоча не виключено, що такого роду медичні працівники й раніше мали свою практику в цьому містечку, але їхня присутність у джерелах з різних причин не була зафіксована. Варто зазначити, що “церулік” – медик нижчого рівня, який виконував нагальні медично-лікувальні процедури і одночасно міг бути місцевим перукарем. Медик вищої категорії називався в ті часи “балвером”, “барвером” або “барбером” і з огляду на ім’я, як правило, мав іноземне походження. У Володимирі в другій половині XVI ст. міські медики мали імена Якуб “немец”, Петр, Янус, Ганус, Ференц, Томаш, Никель, Антоній⁷⁰. Правда, серед них у судовій книзі 1577 р. згадується Хмѣл барбер⁷¹, однак його походження не встановлено. Як правило постраждалі або хворі лікувалися саме в помешканні лікаря-балвера. Наприклад у 1580 р. потребує лікування, як тоді казали, перебував “на гоєнню балберовым”, або “на балверстве в том дому лежал” в оселі лікаря, а будинок шановної авторитетної особи, в даному випадку лікаря Якуба, знаходився не десь, а саме в самому центрі міста – на Ринку⁷². Можна припустити, що першочергову медичну допомогу міг надавати литовезький цирульник, а вже складніші медичні послуги хворий або постраждалий від поранень отримував у найближчому місті, де були лікарі рівня “балвера”. Але зрідка в джерелах той самий володимирський “балвер” Петро Гарберск називається “цыруликом”⁷³.

Документ від 16 серпня 1604 р. висвітлює життя й заняття в Литовежі окремих представників місцевої єврейської громади та існування в містечку синагоги (божниці). То є скарга орендаря з Володимира Гирша (Ірша) Юсковича від імені брата Іцка Савковича з Павлочі на священика із Сокаля Ісайю та возного Василя Тупичевського із села Молникова (сучасне село Мовники Іванічівського р-ну Волинської обл.) про напад на помешкання скаржника під час весілля та на синагогу, де, з його слів, “до божниці нашеє школы двери выбивши, тамже гостей моих, на набоженстве будучих, роштрашили и порозганяли”, а брата Іцка ввіймали “и до замку Литовизского, хотячи до турмы всадити якобы якого лотра, водили”. Потім його було арештовано та з часом звільнено із замкової в’язниці, після чого він від’їхав до Любліна у трибунальських справах князя Романа Ружинського⁷⁴. Згідно зі свідченням возного від 6 вересня 1606 р., який перебував у Литовежі по скарзі того ж орендаря Гирша Юсковича на Г. Колмів-

⁶⁸ ЦДІАК України. Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 793 зв. – 794.

⁶⁹ Там само. – Спр. 78. – Арк. 1316 зв.; Спр. 79. – Арк. 364.

⁷⁰ Там само. – Спр. 1. – Арк. 111–111 зв.; Спр. 9. – Арк. 189.; Спр. 11. – Арк. 160 зв.; Спр. 12. – Арк. 259 зв.; Спр. 13. – Арк. 131 зв.; Спр. 14. – Арк. 114.

⁷¹ Там само. – Спр. 10. – Арк. 72.

⁷² Там само. – Спр. 13. Арк. 2 зв., 4, 131 зв.

⁷³ Там само. – Спр. 33. – Арк. 173 зв.

⁷⁴ Там само. – Арк. 517 зв. – 519; 562–562 зв.

ського, скаржник був безпідставно затриманий в містечку і ув'язнений в замку, де його опитував возний: “тамже в Литовижу в замку Литовиском и видилом того Гирша ... в пекарни в ланцуху и в кайданах седячого”. При тому в'язень поскаржився возному про пограбування його маєтності Колмівським та його підданими Іваном Шичичем та Андрієм Дулібенцем: “и дом мой в местечку Литовижу моим коштом збудований, з быдлом ... также гумен три з збожем розным, шпихлир, бровар, винницу, солодовню”⁷⁵.

Першим документом підбірки є “Реєстр брання побору господарського з містечка Литовежа та інших маєтностей князя Михайла Чорторийського 1576 року”, складений литовезьким урядником Андрієм Кукольським. Документ належить до категорії офіційних урядових документів обліку сум державного податку від нерухомої маєтності, містить перелік його платників. Підставою для “браня побору” став поборовий універсал короля Стефана Баторія, оголошений 30 травня 1576 р. по завершенні роботи коронаційного сейму, що відбувався в Кракові від 1 по 29 травня. Тим універсалом Стефан Баторій оголосив свій наказ про термінове проведення в країні збору податку для формування суми коштів, необхідних для оплати воєнних потреб Речі Посполитої, пов'язаних з назріванням збройного конфлікту з Гданськом та масштабними воєнними діями з військами Московії над річкою Двіною та під Полоцьком. Кошти мали бути доставлені до Скарбу Коронного у Варшаві та прийняті призначеними з кола сенаторів особами. Загальні суми збору податку на місцях мали бути зібрані на день св. Малгожати (13.07. 1576 р.) призначеними універсалом “поборцями”, на Волині такими були: суддя луцький Бокій, князь Козека та кременецький підкоморій. Отримані ними кошти з воєводства, повіту і приватних маєтностей мали бути доставлені у Варшаву на день св. Якуба (27.07. 1576 р.)⁷⁶.

Рукопис джерела зберігається у складі конволюту, що складається з оригіналів реєстрів сплати податку власниками маєтків з Волині, Київщини і частково Поділля. Конволют є одиницею зберігання у складі архівного фонду Центрального державного історичного архіву України у м. Києві під № 44 (Вінницький гродський суд)⁷⁷. Реєстр включає поіменний перелік мешканців Литовежа і дев'яти сіл волості, переважно чоловіків, без урахування всіх інших членів їхніх сімей. У реєстрі зареєстровано шість категорій платників податку: I – ті, хто мали свої “доми” та земельні наділи різної площі: “полтреті четверті”, тобто дві з половиною чверті (півлану і одна восьма), півлану, півтори чверті лану, чверть; II – ті, які платили податок лише від земельної ділянки площею півлану, півтори чверті лану, три чверті лану, чверть; III – городники (у текстах реєстру – “огородники”),

⁷⁵ ЦДІАК України. Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 38. – Арк. 418 зв. – 419.

⁷⁶ Volumina Constitutionum. – Warszawa, 2005. – Vol. I (1550–1585). – S. 375–377.

⁷⁷ ЦДІАК України. – Ф. 44. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 711–714 зв.; Люта Т. До київського документального репозитарію: реєстр вибирання київського подимного 1571 року // Український археографічний щорічник. – К., 2010. – Вип. 15. – С. 327.

які належали до категорії малоземельних власників; IV – “халупники”, тобто ті, які не мали землі; V – “коморники”, також безземельні; VI – “гультяї” – так само безземельні. Лан або волока (близько 20–23 га) дорівнювала 30-ти моргам землі (морг – близько 0,7 га), тобто півлану складало 15 моргів (10,5 га), а чверть лану складало 7,5 моргів (5,25 га)⁷⁸.

Реєстр платників податку з містечка Литовежа містить імена 140-ка осіб. Серед них першим і другим у переліку стоять імена двох міських урядників: Івана лантвійта та Івана рядського; дев'ятим у списку є ім'я місцевого ремісника – Климко Швець. Включно з ними 14 осіб належать до I категорії населення містечка. Один із них від найбільшого за площею наділу в “полтреті чверті” (дві чверті з половиною, тобто півлану і одна восьма) сплатив за нього 10 грошів та 4 гроші “з дому”; 10 інших міщан сплатили від земельного наділу площею в півлану (“с полуланку”) по 10 грошів литовських і від будинку – 4 гроші, троє осіб сплатили від чверті лану (“с четверті”) – по 5 грошів і по 4 гроші від будинку. Ймовірно укладач реєстру помилково не вказав суму сплати в 5 грошів від чверті лану чотирнадцятим згідно з реєстром міщанином на ім'я Кунаш, при сплаті ним 4-х грошів за будинок. При підрахунку суми податку від Литовежа ці помилково пропущені 5 грошів було враховано. Далі в реєстрі перераховано представників другої категорії населення Литовежа в кількості 85-ти осіб, які платили лише від земельної ділянки: від півлану – по 10 грошів сплатило 36 осіб (серед них ремісник Стецько Кравець та дружина іншого ремісника, що займався ткацтвом, – Ткачиха), від трьох чвертей лану (15 грошів) – один чоловік, від півтори чверті (7,5 грошів) – один чоловік, від чверті лану по 5 грошів сплатило 47 осіб (серед них ремісник Сідельник). Наступна категорія населення Литовежа – “що халупки в місті свої мають” складала 14 осіб. Вони всі сплатили по 2 гроші від “халупок”. Остання категорія – “коморники”, які також не мали землі, – налічувала 27 осіб. Серед них по 12 грошів сплатило 5 “гультяїв”: Павел голтяй, Заець голтяй, Касиця голтяйка, Логвин голтяй та чоловік на ім'я Курилець. Інші 22 особи сплатили по 4 гроші податку. Серед них згадується коморник, який жив поряд з литовезьким ремісником-теслею, а тому у реєстрі його названо “Теслиним коморником”. Як видно, переважна частина населення містечка Литовежа займалася сільським господарством. Загальна сума податку, зібраного в Литовежі, – 972,5 золотих польських.

До реєстру Литовежа додано реєстри сплати податку від дев'яти сіл Литовезької волості під назвами: Осмиловичі, Лешня, Грибовиця, Жчари, Малі Жчарки, Заболотці, Ракулин, Біличі, Сердятичі. У селі Осмиловичах від півлану по 10 грошів литовських сплатило 12 осіб, 3 “огородники” (або городники) цього села сплатили по 4 гроші. Городниками називалися малоземельні селяни. Сума сплаченого податку від села Осмиловичів – 132 золотих польських. У селі Лешні від півлану по 10 грошів сплатило 24 особи, 7 “огородників” сплатили по 4 гроші, 11 “коморників” цього села сплатили

⁷⁸ Баранович А. И. Украина накануне освободительной войны середины XVII в. – М., 1959. – С. 70–71.

також по 4 гроші, а ще 3 – по 12 грошів. Сума податку від села Лешні – 348 золотих польських. У селі Грибовиці з півлану по 10 грошів сплатило 36 осіб, 12 “огородників” сплатило по 2 гроші, із 22-х “коморників” 14 осіб сплатили по 4 гроші, 7 сплатили по 12 грошів, один – 14 грошів. Сума податку від Грибовиці – 538 золотих польських. У селі Жчарах 10 осіб сплатили від півлану по 10 грошів, тут же вказано, що в селі під час пожежі згоріло 18 будинків; із 7-ми “огородників” 4 сплатили по 2 гроші, а троє – по 4. Сума податку від села Жчар – 120 золотих польських. У селі Малі Жчарки від півлану 9 осіб сплатили по 10 грошів, із трьох “огородників” двоє сплатили по 2 гроші, а один – 4. Сума податку – 98 золотих польських. Окремо із 12-ти коморників сіл Жчар і Малих Жчарок 9 осіб сплатили по 4 гроші, троє – по 12. Сума від коморників цих двох сіл – 72 золотих польських. У селі Заболотцях 6 осіб від півлану сплатили по 10 грошів. Сума податку – 60 золотих польських. У селі Ракуліні 6 осіб сплатили по 10 грошів, із 6-ти “огородників” 5 осіб сплатили по по 2 гроші, один – 4 гроші, із 4-х “коморників” троє сплатили по 4 гроші, один – 12. Сума податку – 98 золотих польських. У селі Біличах 8 осіб сплатили по 10 грошів, 5 “огородників” сплатили по 2 гроші, 5 “коморників” – по 4 гроші. Сума податку – 110 золотих польських. У селі Сердятичах із 7-ми осіб шестеро сплатили по 10 грошів, один – 5 грошів, 14 “огородників” сплатили по 2 гроші. Сума податку – 93 золоті польські. Загальна сума податку від містечка Литовежа і дев’яти сіл волості – 2641,5 золотих польських.

Другим документом підбірки, виявленим у книзі Володимирського гродського суду за 1597 рік, є свідчення генерального возного Волинського воеводства Щасного Злобоцького від 17 серпня про його відрядження на місцевість для засвідчення та писемної фіксації процесу і результатів розмежування маєтностей князя Юрія Михайловича Чорторийського Литовежа, Біличів і Сердятичів та маєтностей, що мали дістатися гродському судді Дем’янові Павловичу – Заболоття і Ракуліна. В даному випадку йшлося про добровільне відчуження Чорторийським своїх маєтностей за певну суму польських золотих на користь гродського судді. Згідно з тодішнім усталеним порядком введенню отримувача в придбані маєтності мав передувати обов’язковий об’їзд їхніх меж у присутності офіційної особи, в даному випадку возного, а також двох свідків-шляхтичів, якими в той день були “люди добрі” Іван Гуляльницький та Андрій Яновський, присутність яких та відповідна діяльність гарантували юридичну доказовість, законність і публічність результатів проведеної процедури. Крім них, до процесу розмежування були додатково залучені численні свідки – піддані з обох сторін: “при немалом згромаженю людей зацных и тыж старцов”. Ця категорія свідків нерідко залучалася до процесів розмежування, оскільки вони могли добре пам’ятати і беззаперечно підтвердити місце проходження лінії розмежування, що могла існувати з давніших часів. Як ідеться в документі, того ж дня розмежування відбулося в повному обсязі й відповідними засобами: “копцами, знаками и певним ограниченем” та було зафіксовано і оформлено на письмі. Далі з цим оформленим на місці оригінальним документом головні учасники розмежування

17 серпня з'явилися до Володимира і в замку в гродській канцелярії для надання документу юридичної сили попросили вписати його текст до судової книги, що й було оформлено згідно з розпорядженням гродських урядників як “сознання возного” з доданням до нього початкового і завершального протокольних дописів гродського уряду⁷⁹. Доля оригіналу цього документа не відома. Як свідчить наступне визнання возного, того ж дня, 17 серпня, князь Юрій Чорторійський намагався залучити до участі в розмежуванні тих маєтностей Г. Колмівського “яко держачого иминя Литовижа” і для цього послав возного і шляхтичів по нього. У Литовежі возний застав його перед замком на мосту. На пропозицію їхати разом з литовезькими підданими на місце розмежування Колмівський відповів: “Я на кгрунт не поеду, о тых границах видати не хочу, и кгдыж я не ест дидич иминя Литовижа, – тылко заставный и дочасный державца, але княжа его милост Чорторийский яко пан и дидич тых иминий, нехай кгрунты свое граничит”. Але литовезького священика і міщан “немало з Литовижа видомых кгрунтов литовизских” все ж відіслав⁸⁰. Далі того ж дня з ініціативи Чорторійського було оформлено лист-запис на ім'я Дем'яна Павловича, до складу якого було вміщено той самий опис встановлених меж. У завершальній його частині вказано суму штрафних санкцій (10 тисяч золотих польських) в разі пошкодження граничних знаків-копців і вторгнення на землі сусіда. Оригінал документа мав бути власноручно засвідчений підписами сторін і свідків та їхніми оригінальними печатками. Чи зберігся цей оригінал документа до наших часів, також не відомо. Лист-запис у той же день 17 серпня, таким же порядком і з тією ж метою було вписано до тієї ж судової книги із вписанням переліку осіб, які засвідчили раніше на оригіналі лист-запис своїми підписами і печатками⁸¹. Завдяки вписанню в 1623 р. цих двох документів до гродських книг вони збереглися до нашого часу.

Третій документ публікації – скарга пана Г. Колмівського від 25 квітня 1608 р. на князів Чорторійських та їхніх помічників. Йдеться про наїзд 11 квітня на замок у Литовежі і на фільварок у селі Грибовиці та Лешні, побиття підданих, пограбування маєтності. Князі Чорторійські обгрунтували цю акцію тим фактом, що Г. Колмівський не сплатив їм згідно зі своїм письмовим зобов'язанням 26 тисяч золотих⁸². Передісторією наїзду була більш ніж десятилітньої давності передача князем Юрієм Михайловичем Чорторійським містечка Литовежа і його замку в заставу Г. Колмівському за 26 тисяч польських золотих на термін, вказаний у листі-записі, оформленому в селі Зимному 1 жовтня 1597 р. та вписаному до гродської книги 18 листопада: “Которую-то маєтност ...пан Колмовский обычаем заставным маєт держати и уживати до трех лет зуполне, почавши от року 1597-го мсца генвара 21-го дня, аж до року, который се писат будет 1599-го мсца

⁷⁹ ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 30. – Арк. 551–554.

⁸⁰ Там само. – Арк. 554–555 зв.

⁸¹ Там само. – Арк. 555 зв. – 561.

⁸² Там само. – Спр. 40. – Арк. 520–521 зв.

генвара 1-го дня”⁸³. Найціннішим для дослідників можуть бути відомості, що містять інформацію про оборонні, житлові і господарські споруди, розташовані на території Литовезького замку, а також про його озброєння. Документ є фактично завершальним у тривалих стосунках князів Чорторійських з Г. Колмівським, тісно пов’язаних з триманням останнім в оренді містечка Литовежа і трьох приналежних до нього сіл. Як ідеться у скарзі, справжньому наїзду передувало досить пізній візит до замку князя Юрія Чорторійського зі своїм почтом 11 квітня, метою якого, як здавалося Колмівському, було мирне порозуміння і вирішення певних проблем. Далі “по розмовах долгих” Чорторійський, який, схоже, залишився на нічліг в замку, і Колмівський “спати се розейшли”. Але вранці, з п’ятниці на суботу, на світанку, син князя Чорторійського Юрій, як видно, попередньо домовившись з батьком, зі своїми помічниками Юрієм Пузиною, Федором Яковичем і Лавріном Дривинським та численними озброєними помічниками проникли в замок, оточили всі житлові будівлі (“кгмахи мешканя”) та вдерлися до кімнати, де лежав уже немолодий і хворий Колмівський. Чорторійський, накинувшись на нього, “по избе и по сенях волочити почал”, а потім, витягнувши у двір, наказав помічникам бити його “обухами, полгаками и хто чим мел”, так само й сина Колмівського – Захаріяша. Після цього Чорторійський кинувся “до склепов, комор, шкатул” грабувати всю маєтність, що там була. Тим самим він займався “на доле в коморе”, “в скарбниці” та “в скарбниці мурованой”. Також було знято і вкрадено годинник – “на вежи зыкгар, на камениці”, що служив не тільки мешканцям замку, а й усім литовезьким міщанам та приїжджим людям. Також було пограбовано різноманітну маєтність Колмівського та його сім’ї, що зберігалася “в мурованой камениці и в склепах”. Придбане Колмівським за власні кошти озброєння зберігалася “в той избе, што над брамою и в коморе”. Окремо перераховано озброєння, придбане ним спеціально для оборони замку (“стрелба моя замковая, што-м купил”): 400 рушниць, гаківниць і шмигівниць 6 та боеприпаси до них. І особливо варто підкреслити, що в Литовезькому замку на той час було 5 гармат, які Колмівський привіз зі свого маєтку в селі Колмові. В замкових коморах, шпихлірах і спіжарні зберігався значний запас продовольства, а в пивницях і склепах – запаси різноманітних напоїв. Після завданих побоїв і пограбування Чорторійський примусив Колмівського і його рідних покинути Литовеж. 12 квітня 1608 р. до гродської книги було вписано зізнання возних про їхнє відрядження 11 квітня до Литовежа, де Колмівський добровільно, згідно з письмово оформленим зобов’язанням повернув Литовеж, Грибовицю, Лешню і Осмиловичі князеві Юрію Юрійовичу Чорторійському⁸⁴. Також 25 квітня до книги було вписано зізнання возного про його перебування у селі Бранах 13 квітня, де він оглядав завдані Чорторійськими Колмівському та його синові Захаріяшу численні тяжкі поранення під час наїзду 11 квітня на Литовезький замок⁸⁵. 30 червня

⁸³ ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 30. – Арк. 760 зв. – 761.

⁸⁴ Там само. – Спр. 40. – Арк. 175.

⁸⁵ Там само. – Арк. 208 зв.

возний Жирицький, “заховуючися водлуг права волынського”, увів дружину Г. Колмівського Барбару у володіння селами Моковичами і Лежеховим згідно з його заставним листом-записом, отримавши від неї 8 тисяч золотих⁸⁶. Після того Колмівський прожив не довго. Як свідчить чергове зізнання возного, вписане до книги 21 липня, незадовго до смерті він оформив продаж своєї маєтності Янові Кашевському в селах: Моковичах, присілку Лежехові, містечку Серкизові, Новому Дворі, Дажві, Нирах, Перебетежі⁸⁷. Варто додати, що Колмівський мав свій будинок у Володимирі, який по смерті власника все ще перебував у оренді міщанина Івана Коляди “до року” за 12 золотих. Цей будинок згідно з актом передачі від 2 листопада 1608 р. мав перейти у власність дочок Колмівського – Ганни Лешницької і Гальшки Гротковської. Цей документ дає докладні відомості про місце його розташування: “Который дом лежит на рогу противко дому кушнера Гучка через улицу, а боком одним против костела володимерского светои Троици также через улицу, а другим боком от дому Талашкова, мещанина володимерского, а концем от римара Яска через улицу”⁸⁸. Дещо стислішими є відомості про місце знаходження будинку Колмівського зі скарги Дзивульського на М. Городиловського від 24 лютого 1603 р.: “Тут у місте Володимири на улиці, против костела и дому пана Колмовского”⁸⁹. 15 вересня 1608 р. до гродської книги було вписано угоду між дочками Колмівського, “иж што пан Григорей Колмовский, отец их, не маючи иншого потомка над тых дву дочок своих ...недавно прошлого часу с того света зшол”, згідно з якою вони зобов’язалися спільно вирішувати подальшу долю успадкованих від батька маєтностей⁹⁰. Далі дочки Колмівського своїм листом-записом від 16 вересня просили князя Януша Острозького взяти їх “в оборону свою” та уповноважили його допомогти їм у судовому порядку повернути відібрані різними особами у батька маєтності⁹¹. І дійсно, 16 вересня дочки Колмівського були формально, але офіційно за добровільною згодою Чорторійських, уведені у володіння містечком Литовежем і замком та селами Грибовицею, Лешнею і Осмиловичами⁹². В той же час, як свідчить лист-запис Чорторійських князю Острозькому від 28 грудня того ж року, вони отримали від нього 26 тисяч золотих, суму, яку не вдалося взяти раніше у Колмівського, і передали йому в заставу згадані маєтності⁹³. І на завершення 29 грудня 1608 р. до книг було вписано угоду князів Чорторійських з нащадками Колмівського з приводу скасування скарги про наїзд на Литовеж і замок, яку раніше, незадовго до смерті, сам Колмівський на Трибуналі в Любліні добровільно скасував⁹⁴. Також 30 грудня до книг були вписані

⁸⁶ ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 342 зв. – 342а.

⁸⁷ Там само. – Арк. 342.

⁸⁸ Там само. – Спр. 40. – Арк. 482.

⁸⁹ Там само. – Спр. 35. – Арк. 42.

⁹⁰ Там само. – Спр. 40. – Арк. 432–432 зв.

⁹¹ Там само. – Арк. 441.

⁹² Там само. – Арк. 443 зв. – 444 зв.

⁹³ Там само. – Арк. 520–522.

⁹⁴ Там само. – Арк. 524–525.

два акти про передачу в заставу і введення у володіння Чорторийськими Януша Острозького в “мѣсто и замок Литовиж с передмѣстями з войтовством, з манастыром” і селами Лешнею, Осмиловичами і Грибовицею за 26 тисяч золотих⁹⁵.

Крім використаної наукової літератури та опублікованих джерел для написання передмови до трьох документів публікації було використано інформацію сотень документів книг Володимирського гродського суду кінця XVI – початку XVII ст. (скарги, свідчення возних, листи-записи, рішення судів). Вони пояснюють події, відображені в документах публікації тобто причини тривалих непорозумінь Григорія Колмівського з князями Чорторийськими, які у квітні 1597 року передали йому в посесію литовезьку маєтність у складі містечка Литовежа, замку та трьох сіл волості, а також відображають постійні конфлікти Колмівського з найближчими сусідами-власниками, яким Чорторийські пороздавали в оренду або продали інші села Литовезької волості. Документи, що публікуються, містять статистичний і ономастичний матеріал (мікротопонімію та антропонімію) до історії Литовежа, замку, населення містечка та навколишніх сіл.

* * *

Документи готувалися до публікації на основі принципів, викладених у “Правилах видання пам’яток української мови XIV–XVIII ст.”⁹⁶, “Методичних рекомендаціях по передачі текстів документів XVI–XVIII ст.”, укладених видатними істориками-архівістами Центральних державних архівів України у Києві та Львові В. В. Страшком і У. Я. Єдлиньскою у 1986 р., у “Правилах видання пам’яток, писаних українською мовою та церковнослов’янською української редакції”⁹⁷, а також у виданні білоруських науковців “Метадычныя рэкамендацыі па публікацыі рукапісных актавых кірылічных крыніц у Беларусі”⁹⁸.

У процесі археографічного опрацювання та комп’ютерного набору документа № 1 – “Поборового реєстру 1576 року” тексти відтворювалися у відповідності з рукописом, а саме: заголовки, назви його розділів і підрозділів та кожна позиція реєстру, що включає ім’я платника побору, площу його земельної ділянки та сплачену з неї грошову суму, набиралися з нового рядка. У текстах документів під № 2 та № 3 оригінальні канцелярські заголовки, дати вписання до судових гродських книг та три їхні основні частини (вступний протокол, контекст, заключний протокол) були виділені абзацами. В тексти публікації введено у квадратних дужках жирним шрифтом цифри аркушів та зворотів їхньої архівної нумерації, простав-

⁹⁵ ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 528–529, 529–529 зв.

⁹⁶ Правила видання пам’яток української мови XIV–XVIII ст./ Упор. М. М. Пещак, В. М. Русанівський. – К., 1961.

⁹⁷ Правила видання пам’яток, писаних українською мовою та церковнослов’янською української редакції. – К., 1995. – Ч. I. – С. 30–34.

⁹⁸ Метадычныя рэкамендацыі па публікацыі рукапісных актавых кірылічных крыніц у Беларусі (XIII–XVIII стст., перыяд Вялікага княства Літоўскага). – Мінск, 2003. – С. 17–54.

леної олівцем або чорнилом у правих верхніх і лівих верхніх кутах аркушів рукописів. Кінці аркушів та зворотів оригіналів позначено двома похилими рисками (//). До текстів документів додаються авторські заголовки із внесеними до них датами вписання документів до судових книг та місцями укладання. У легендах після текстів документів вказано місце сучасного зберігання і визначена автентичність: усі три документи – оригінали. Знаки пунктуації (крапка, кома, крапка з комою, двокрапка, тире) вводилися до текстів наближено до правил сучасного правопису, з урахуванням тогочасного юридично-правового порядку укладання текстів канцеляристами судово-адміністративних установ кінця XVI – початку XVII ст.

Метаграфування рукописних текстів здійснювалося засобами сучасного комп'ютерного набору з допомогою шрифтів Sofia, Slavonic Sofia, на основі положень критично-дипломатичного методу, згідно з якими тексти відтворювалися літера в літеру без виключень і замінів, тобто зі збереженням у публікації літер, відсутніх у сучасному українському алфавіті: Е е, Ѡ ѡ, ь (ь), ы, ѣ, ѿ ѿ. Із числа цих літер великі вживалися при передачі початкових букв у назвах підрозділів (напр.: Ѡгородники), географічних назв (напр.: Ѡмиловичи, на Ѡсовици) та імен, напр.: Евтух, Евхим, Евхимка, Ѡгапка, Ѡкрушко, Ѡлена, Ѡлешко, Ѡнацко, Ѡмелянец, Ѡпанас, Ѡсталко, Ѡедец, Ѡедица, Ѡедько, Ѡедюкь. При цьому лише літера “я”, яка в такому вигляді в сучасних друкованих текстах губиться в словах і створює певні труднощі при читанні, – передавалася своїм сучасним графічним і звуковим відповідником “я”, а на початку слів після крапки та також в іменах – “Я”. Виносні надрядкові літери друкувалися на їхніх місцях у слові як рядкові і набиралися окремим кириличним шрифтом Sofia у вигляді курсивних *в, д, ж, з, л, м, н, п, р, с, т, ч, ц, ш*. Часто вживані в рукописних текстах надрядкові буквосполучення в середині і кінці слів також передавалися курсивним Sofia: *въ, го, ди, ки, ку, ла, ли, ль, ми, му, мь, нт, ст, сти, ти, ту, ты, чи, чь*. Надрядковий звивистий вертикальний штрих (паєрк), що вживався в рукописах для позначення у словах звука, відповідного звучанню сучасної букви “й” в середині і кінці слів, передається курсивною “и” в рядку, напр.: *лантвуйтъ, Исаико, Чорторьскии, Жуковскии, Олексии, голтяи*. Скорочені у рукописах слова під титлом та скорочені до двох–п'яти букв, зберігалися і друкувалися з відтворенням титла в тому самому складі, напр.: *м̄лсти, к̄нзя, м̄ца, д̄ня, п̄на, Нарож. Бож., гр., гриш*.

Літерні позначення цифр набиралися у вигляді великих літер з обов'язковим уведенням до публікації у квадратних дужках їхнього відповідника арабськими цифрами один раз на початку кожного аркуша та його зворота, наприклад: I [10], B [2], Д [4], пол-И [7,5], VI [12], II [18]. При цьому рядкова літера “ε”, що широко вживається в текстах трьох документів як рядкова, також використовувалася канцелярними підписками під титлом для позначення цифри “5”. Вона в публікації передавалася літерою “E” (найчастіше в документі під № 1), наприклад: E [5], EI [15]. У текстах документа під № 3 цифрові відповідники додавалися до вказаної в тексті дати події, даних про кількість коштовностей, що зберігалися в замку, та цін на різноманітну маєтність, наприклад: “м̄сца априля AI [11] дня”,

“панциров КД [24]”, “шишаков ВІ [12] злоцистых... за которые-м дал по М [40] золотыхъ”. На жаль, при цьому титла над великими літерами, які згідно з тодішнім правописом вживалися для позначення їхнього цифрового значення, не могли бути відтворені із суто технічних причин, а саме через ту обставину, що в процесі комп’ютерного набору титла не могли бути виставлені прямо над такими великими літерами.

Критика текстів була зосереджена у підрядках. Помилкові написання слів укладачами документів зберігалися без змін, а в підрядкових примітках пропонувалися вірогідні варіанти слів. При неможливості їх встановлення, такі місця в текстах пояснювалися фразою “Так у рукописі”. Також у підрядку коментувалися зміни почерку укладача документа і кольору чорнила, виправлення слів і окремих букв, можливі пропуски прийменників, зайві повторення слів, пошкодження тексту чорнильною плямою.

ДОКУМЕНТИ

№1

1576 р. – Реєстр господарського побору, зібраного в маєтностях князя Михайла Чорторийського містечку Литовежі, селах Осмиловичах, Лешні, Грибовиці, Жчарах, Малих Жчарках, Заболотцях, Ракуліні, Біличах і Сердятичах, укладений литовезьким урядником князя Андрієм Кукольським

[711] Лѣта Нарож. Бож. ꙗФ сѣмдѣсят шостого.

Реєстръ браня побору гѣдрского на соимѣ уѡаленомѣ в Краковѣ на корунацыѣ его кр. мѣсти з ѡмен его мѣл. кнѣзя Михаила Чарторыского, старосты житомирского, которые лежатъ у повѣтѣ Володимерскомѣ через мене, служебника его мѣл. Андрея Куколского, врядника литовизского.

З мѣстечка Литовижского

Иван лантвуйтъ с полуланку дал І [10] и з дому Д [4] грш.

Ивань Рядский с полуланку І и з дому Д грш. дал

Лазко с полуланку І и з дому Д грш. дал

Лучка с полуланку І и з дому Д грш. дал

Супрун с полуланку І и з дому Д грш. дал

Петрина с полуланку І и з дому Д грш. дал

Василинка с полуланку І и з дому Д грш. дал

Ѡсталко с четверти Е [5] и з дому Д грш. дал

Климко Швеѡ с полуланку І и з дому Д грш. дал

Ѡедеѡ Спрута с четверти Е и з дому Д грш. дал

Гаѡ с полтрети четверти І и з дому Д грш. дал

Авдѣи с полуланку І и з дому Д грш. дал

Тимушѡ с полуланку І и з дому Д грш. дал //

[711зв.] Кунашѡ с четверти* и з дому Д [4] грш. дал

* Далі Кунашем пропущено суму сплати податку від чверті лану – Е [5] грошів.

Лучка с четверти Е [5] дал
 Сєнко с четверти Е дал
 Юрко с четверти Е дал
 Клишко с четверти Е дал
 Билдюковичи с полуланку І [10] дали
 Хома Хачкович с четверти Е дал
 Проскурниковичи с полуланку І дали
 Ворон с четверти Е дал
 Өедько с четверти Е дал
 Купька с четверти Е дал
 Иван Степанович с полуланку І дал
 Авдикъ с полуланку І дал
 Дулич с четверти Е дал
 Гарасимец с четверти Е дал
 Троцкии с полторы четверти пол-І [7,5] дал
 Васко с полуланку І дал
 Мандычиная с четверти Е дала
 Өедько с четверти Е дал //
 [712] Юско Занкович с четверти Е [5] дал
 Стецко с четверти Е дал
 Лучка Бочич с четверти Е дал
 Роман с четверти Е дал
 Хресчикъ с четверти Е дал
 Микита с полуланку Е дал
 Пигуля с четверти Е дали*
 Квикъ с четверти Е дал
 Юшкович с четверти Е дал
 Өедюкъ с четверти Е дал
 Андрушко с четверти Е дал
 Левко Пилюлчич с четверти Е дал
 Иван Соловєвич с полуланку І [10] дал
 Кунчая с полуланку І дала
 Молявчиная с полуланку І дала
 Саць с полуланку І дал
 Тарась с полуланку І дал
 Михалко с полуланку І дал
 Степан Сидорович с четверти Е дал //
 [712 зв.] Левко с четверти Е [5] дал
 Левко Прокурчич с четверти Е дал
 Упирко с полуланку І [10] дал
 Жуковскии с четверти Е дал
 Андрєико с полуланку І дал
 Адамович с полуланку І дал
 Касица с полуланку І дала

* Мало бути “дал”.

Сєнкувцы с полуланку I дали
Смычко с четверти E дал
Сидор с полуланку I дал
Шисчичь с четверти E дал
Ўнанко с четверти E дал
Сєргиевая с четверти E дала
Ўлексии с четверти E дал
Стецко Кравец с полуланку I дал
Трохимь с полуланку I дал
Малко с полуланку I дал
Ўмелянец с полуланку I дал
Миркгула с полуланку I дал //
[713] Хомич Кузма с полуланку I [10] дал
Васко Пигулич с четверти E [5] дал
Ювко Козулич с четверти E дал
Миць с четверти E дал
Станюк с четверти E дал
Гацко с четверти E дал
Дидушчєня Иван с полуланку I дал
Ўєдко Конончик с полуланку I дал
Яцуковая с полуланку I дала
Шварло с четверти E дал
Грицькович с полуланку I дал
Ляхь Павел с полуланку I дал
Сєделникь с четверти E дал
Лантьвоитович с полуланку I дал
Хитренка с полуланку I дал
Никончая с четверти E дала
Замерзло с четверти E дал
З'єн'ковичи с полуланку I дали
Костюк с четверти E дал
Ювко с полуланку I дал //
[713 зв.] Моисєи с четверти E [5] дал
Ткачиха с полуланку I [10] дала
Скиба с четверти E дал
Д'яконовая с четверти E дала
Ўмелянец с четверти E дал
Юско с трох четвертии EI [15] дал
Иван Козакович с полуланку I дал
Гарасимец с четверти E дал
Борисовичи с полуланку I дали
Што халупки в м'єстє своє мають
Стас В [2] гр. дал
Иван В гр. дал
Харко В гр. дал
Д'єдушко В гр. дал

Кузмица В гр. дал
Пашковая В гр. дала
Стецько В гр. дал
Ивашко В гр. дал
Яцко В гр. дал //
[714] Дудчич В [2] гр. дал
Сушко В гр. дал
Исаико В гр. дал
Юско В гр. дал
Дєнисъ В гр. дал

Коморники

Прокол Д [4] гр. дал
Иван Д гр. дал
Вовкув коморник Д гр. дал
Костюк Д гр. дал
Вольницова коморница Д гр. дала
Павел голтяи VI [12] гр. дал
Сацько Д гр. дал
Теслин коморникъ Д гр. дал
Заецъ голтяи VI гр. дал
Павелъ Д гр. дал
Кирило Д гр. дал //
[714 зв.] Марушка Д [4] гр. дала
Ярошко Д гр. дал
Сєнко Д гр. дал
Миско Д гр. дал
Пашко Д гр. дал
Процова коморница Д гр. дала
Панко Д гр. дал
Грицко Д гр. дал
Лєвко Д гр. дал
Касица голтяика* VI [12] гр. дала
Логвинъ голтяи** VI гр. дал
Игнатъ Сало Д гр. дал
Курилец VI гр. дал
Кузма Д гр. дал
Кохан Д гр. дал
Ганица Д гр. дала

Сєло Оьмиловичи

Опанас с полуланку I [10] дал
Тарас с полуланку I дал
Мартин с полуланку I дал

* Дописано світлішим чорнилом.

** Дописано світлішим чорнилом.

Иванъ с полуланку I дал
Окрушко с полуланку I дал
Яско с полуланку I дал
Маско с полуланку I дал
Марко с полуланку I дал
Яцко с полуланку I дал
Самоило с полуланку I дал
Пашко с полуланку I дал
Васко с полуланку I дал

Огородники

Якимъ Д гр. дал
Иван Д гр. дал
Микита Д гр. дал

Село Лешная

Лєвко с полуланку I дал //
[715 зв.] Ивашко с полуланку I [10] дал
Андросии с полуланку I дал
Мисец с полуланку I дал
Сєнко с полуланку I дал
Дєшко с полуланку I дал
Петрик с полуланку I дал
Панас с полуланку I дал
Матѳеи с полуланку I дал
Гарасимъ с полуланку I дал
Ѳедько с полуланку I дал
Гринь с полуланку I дал
Юско с полуланку I дал
Андреи с полуланку I дал
Куць с полуланку I дал
Вихрович с полуланку I дал
Назар с полуланку I дал
Ѳедько с полуланку I дал
Олєшко с полуланку I дал
Онацко с полуланку I дал //
[716] Мальшика с полуланку I [10] дал
Мисец с полуланку I дал
Лучка с полуланку I дал
Стєцько с полуланку I дал

Огородники

Мартинєц Д [4] гр. дал
Андриєць Д гр. дал
Назарєць Д гр. дал
Гринєць Д гр. дал
Иванъ Д гр. дал
Сєнко Д гр. дал
Гирчєня Д гр. дал

Коморники

Стецько Д гр. дал
Авдеи Д гр. дал
Евхим Д гр. дал
Роман Д гр. дал //
[716 зв.] Мисец Д [4] гр. дал
Трохимъ Д гр. дал
Өедко VI [12] гр. дал
Симон VI гр. дал
Дорошъ Д гр. дал
Ничипор Д гр. дал
Юлена VI гр. дал
Янко Д гр. дал
Ивашко Д гр. дал
Юрко Д гр. дал

Село Грибовица

Андреи с полуланку I [10] дал
Өедко с полуланку I дал
Литовка с полуланку I дал
Иляшъ с полуланку I дал
Халупа с полуланку I дал
Өедко с полуланку I дал
Васко с полуланку I дал //
[717] Антон с полуланку I [10] дал
Ловышка с полуланку I дал
Дмитръ с полуланку I дал
Гурко с полуланку I дал
Супрун с полуланку I дал
Юнацко с полуланку I дал
Ваць с полуланку I дал
Ивашко с полуланку I дал
Тимко с полуланку I дал
Васко с полуланку I дал
Занко с полуланку I дал
Вакула с полуланку I дал
Андреи с полуланку I дал
Сенко с полуланку I дал
Стецько с полуланку I дал
Калишъ с полуланку I дал
Юнацко с полуланку I дал
Воєводчич с полуланку I дал
Яцько с полуланку I дал
Гапон с полуланку I дал
Яковец с полуланку I дал
Жукович с полуланку I дал //
[717 зв.] Миско с полуланку I [10] дал

Авдеи с полуланку I дал
Авдикъ с полуланку I дал
Кондрат с полуланку I дал
Луччичъ с полуланку I дал
Гринецъ с полуланку I дал
Романъ с полуланку I дал

Щгородники

Евтух В [2] гр. дал
Прокупъ В гр. дал
Юско В гр. дал
Демъко В гр. дал
Яцко В гр. дал
Грицко В гр. дал
Игнат В гр. дал
Дашко В гр. дал
Бондар В гр. дал
Федько В гр. дал
Зуи В гр. дал
Калута В гр. дал //

[718] Коморники

Гриць Д [4] гр. дал
Вацко Д гр. дал
Литвин ВІ [12] гр. дал
Сидор Д гр. дал
Томило Д гр. дал
Юско Д гр. дал
Щгапка ВІ гр. дал
Антон Д гр. дал
Сидоръ Д гр. дал
Саць Д гр. дал
Мелешко ВІ гр. дал
Калюта Д гр. дал
Дешко Д гр. дал
Злоба Д гр. дал
Хома ВІ гр. дал
Терешко Д гр. дал
Андрѣико ДІ [14] гр. дал
Евхимка ВІ гр. дал
Щсталко ВІ гр. дал
Щтецко Д гр. дал //
[718 зв.] Супруновая Д [4] гр. дала
Доротка ВІ [12] гр. дала

Село Жчары

Яроцкии с полуланку I [10] дал
Нестько с полуланку I дал
Никонъ с полуланку I дал

Кузма с полуланку I дал
Курило с полуланку I дал
Игнат с полуланку I дал
Андреи с полуланку I дал
Лучка с полуланку I дал
Вакула с полуланку I дал
Гарасим с полуланку I дал
У тым сєли згорило домув III [18]

Огородники

Юѡан В [2] гр. дал
Пашко Д гр. дал
Лєгкии Д гр. дал
Иван В гр. дал
Луць В гр. дал
Роман Д гр. дал //
[719] Пашко В [2] гр. дал

Сєло Малые Жчарьки

Стась с полуланку I [10] дал
Гацко с полуланку I дал
Лаврикъ с полуланку I дал
Сидор с полуланку I дал
Палюх с полуланку I дал
Шиичиная с полуланку I дала
Сачковая с полуланку I дала
Иванко с полуланку I дал
Яцько с полуланку I дал

Огородники

Данилец Д [4] гр. дал
Кокотєн В гр. дал
Савка В гр. дал

Коморники тых сєл обудвух

Луцик Д гр. дал
Иван Д гр. дал
Андреи Д гр. дал //
[719 зв.] Супрун Д [4] гр. дал
Гацына VI [12] гр. дал
Ильяшъ Д гр. дал
Тягликъ Д гр. дал
Пєтрикъ Д гр. дал
Өєдица VI гр. дал
Ханєць Д гр. дал
Сєнко VI* гр. дал
Миско Д гр. дал

* Виправлено з ДІ.

Село Заболотцы

Сарабуна с полуланку I [10] дал
Стецько с полуланку I дал
Шепелєвич с полуланку I дал
Назарєць с полуланку I дал
Сєнковичи с полуланку I дал
Кузмица с полуланку I дал

Село Ракулин

Кузма с полуланку I дал
Громько с полуланку I дал
Турчинович с полуланку I дал //
[720] Пилип с полуланку I [10] дал
Грибович с полуланку I дал
Сєредич с полуланку I дал

Ўгородники

Стас В [2] гр. дал
Сєнко В гр. дал
Дацько В гр. дал
Игнат В гр. дал
Сакъ В гр. дал
Лотвин* Д [4] гр. дал

Коморники

Матюєи Д гр. дал
Кондрат Д гр. дал
Марина ВІ [12] гр. дала
Сєргєи Д гр. дал

Село Быличы, люде пїна Григорєвы

Сєнь с полуланку I дал
Иван с полуланку I дал
Курило с полуланку I дал
Тишко с полуланку I дал //
[720 зв.] Микло с полуланку I [10] дал
Юско с полуланку I дал
Андрѣєць с полуланку I дал
Хома с полуланку I дал

Ўгородники

Дацько В [2] гр. дал
Мицько В гр. дал
Грицько В гр. дал
Трохим В гр. дал
Лєвонєц В гр. дал

* Мало бути Логвин, Литвин ?

Коморники

Грицко Д [4] гр. дал
Ковалевая Д гр. дала
Мацко Д гр. дал
Страшко Д гр. дал
Лапунь Д гр. дал

Село Сердятичи

Мартинчич с полуланку І дал
Дмитрович с полуланку І дал
Панкрат с полуланку І дал //
[721] Ворон с полуланку І [10] дал
Калюта с полуланку І дал
Өедко с четверти Е [5] дал
Шпиль с полуланку І дал

Өгородники

Игнат В [2] гр. дал
Иванець В гр. дал
Дөмидь В гр. дал
Михалко В гр. дал
Иванко В гр. дал
Ивановая В гр. дал
Антон В гр. дал
Сөдун В гр. дал
Кузма В гр. дал
Бөгуновая В гр. дала
Хома В гр. дал
Мишко В гр. дал
Рокгаля В гр. дал
Радко В гр. дал

ЦДІАК України. – Ф. 44. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 711–721. Оригіал.

№2

1597 р., серпня 17. Володимир. – Свідчення возного Щасного Злобоцького перед Володимирським ґродським урядом про його перебування разом зі шляхтичами-свідками при розмежуванні маєтностей князя Юрія Михайловича Чорторийського містечка Литовежа, сіл Білич і Сердятич з маєтностями ґродського судді Дем'яна Павловича селами Заболоттям (Заболотцями) і Ракулином

[551] Сознанє возного в справе кж. Чорторыиского и пїна суди кґродского володи.*

Року деветдесят сөмого, мїца августа сөмогонадцат дїня.

На враде кґродском в замку еґо королевское мїсти Володимерскомь перед нами, өөдором Загоровским, подстаростим володимерскимь, а Ива-

* Заголовок документа вписано іншим почерком і чорнилом.

ном Яковицкимь, засажоним на месцю судеиском ѿт его м̄лсти п̄на Демяна Павловича, суди кгородского володимерского, постановившися очевисто // [551 зв.] шляхетныи Шасныи Злобоцкии, возныи енорал воеводства Волынского, ку записаню до книг кгородских володимерских тыми словы вызнал, и ж:

“я, маю при себе шляхту людеи добрых п̄на Ивана Гулялницкого а п̄на Андрея Яновского, был есми на справе и потребе его м̄лсти велможного к̄нжати Юря Михаиловича Чорториского, его м̄лсти п̄на Демяна Павловича, суди кгородского володимерского, на розграниченю кгрунтов ѿт имени* его м̄лсти к̄нжати Юря Чарториского Литовижа, Былич и Сердятич, и ѿт мене** его м̄лсти п̄на Демяна Павловича, суди кгородского володимерского, Заболотя и Ракулина. Которое-то розграниче року теперишнего тисечи*** пятсот девятдесят сегого, м̄ца августа пятогонадцат д̄ня, ѿт его м̄лсти к̄нжати Юря Чарториского при немалом з̄громаженю людеи зацных и тыж^{4*} старцов, подданных к̄нжати его м̄лсти литовизких, былицких, сердятицких, так тыж и подданных его м̄лсти п̄на судиных Заболотя и Ракулина, видомых достаточне кгрунтов именеи вышменованных таким способом стало копцами, знаками и певным ѡграниченемь // [552] есть скончно и ѡбваровано, а то есть меновите и ѡсобьно ѿт каждого имения. Наперед ѡд миста Литовижа и кгрунтов литовизких, почавши ѿт петы кгрунту имения его м̄лсти п̄на Адама Прусиновского Ждчарского а ѿт урочища, называемого Круголя старгородского, где першии копецъ есть усыпан. ѿт которого копца, едучи к запусу великому заболотскому, которыи запусъ неподалеку перед селом^{5*} Заболотемь над полями литовизкими лежит, пущаючи^{6*} и кгрунтъ Литовизкии вцелє, намнии его не заимуючи, по ливои руци запусу литовизкому, а по правои руце, пущаючи кгрунтъ Заболотскии к полям заболоцкимь зарослями и дубровами, копецъ ѡд копца, нподалеку^{7*} ѡден другого сыплючи. А вышедши с тых заросли и дубров, и приходечи до запусу великого заболотского, на полю на врочищу заболотским на Ѱсовици, на межи пол литовизких и пол заболотских копецъ есть усыпан. А ѿт того ж копца тою ж межею, копецъ ѡд копца ѡден ѿт другого неподалено^{8*} сыплючи, пришедши на рог запусу // [552 зв.] великого заболотского, копецъ есть усыпан. ѿт того копца, пущаючи поля литовизкиє по ливои руце, а тот запусъ великии власныи заболотскии увєс пущаючи к Заболотцам по правои руце, уздовжь запусу копци ѡден ѿт другого недалеко под запусом ѿт пол^{9*} литовизких есть посыпаны через дорогу, которая идет ѿт Заболотя до Литовижа аж до

* Мало бути “имени”.

** Мало бути “именеи”.

*** Мало бути “тисеча”.

^{4*} Так у рукописі.

^{5*} Виправлено з іншого слова.

^{6*} Букву “ч” виправлено з “щ”.

^{7*} Мало бути “неподалеку”.

^{8*} Мало бути “неподалеко”.

^{9*} Букву “л” виправлено з “д”.

другого рогу того ж запусту заболотского. А *от* того рогу запусту и конца того, которыи там на рогу есть усыпан, удавшись троха вправо, коло запусту конци *одет** *от* другого недалеко есть посыпаны. А потом, пришедши до межи *от* пол заболотских зь полми литовизкими, а меновите *от* поля попа литовизкого просто межею аж к самому болоту и аж до сродку болота, - там юж *остаточни* копец *от* кгрунту Литовизкого зи кгрунтум Заболотским. Которых всех копцов, почавши *от* першого конца вышменованого, под врочищем Круголем усыпаного, аж до *остатечного* в посредку болота, - есть всех копцов тридцат и три. А то есть конец границам // [553]** *от* кгрунту Литовизкого з кгрунтом Заболотскимъ. А тут уже граница певная и звечистая *от* имения Заболотя и Ракулина з *именем* моим Быличами все болотом, почавши*** *остатнего* копца, которыи в болотах *от* кгрунту Литовизкого есть усыпан посередине болота, *от* села Былич берег и до половици болота до Заболотя належит. И так серединою болота аж до гребли *сердятицкое*, на которую греблю з *Сердятич* и з Ракулина до Былич ездять, просто посеред болота к самому млыну *сердятицкому*, перед которым млыном копцов три усыпано: один у лозки над ричкою, посеред болота, а два ближии к самой гребли. А тамь се уже кончит граница *именямь* вышеи менованым Заболотя и Ракулина з кгрунтом имения Былич. А тут се вже *зачинает* граница *именей* звышменованых Заболотя и Ракулина *от* имения нашего *Сердятич*, то *ест* конец той ж гребли вышменованое *сердятицкое*, до которое-то гребли *первей* кгрунту Ракулинских, и там теж *поконец* тое гребли копец *першии* *ест* усыпан, *от* которого *зачинает*ся граница *сердятицкая* з Ракулином. И почавши *от* того конца першого, коло двора старого *сердятицкого*, выпустом копец *от* копца неподалеку аж до посродку гребли, которая з Ракулина до *Сердятич* против двора старого *сердятицкого* *ест*. Тамже копец посеред гребелки, то *ест* под гребелкою усыпан. Которая-то гребелка, также и ставок тот, што межи *Сердятичи* и Ракулином // [553 зв.] *наполы* и ровно так до Ракулина яко и до *Сердятич* належит. А в конци того ставку, под гаиком лесковым, напотивко церкви *сердятицкое* есть копец усыпан, и *от* того копца другии копец в гаику перед церковю под двима груш ами есть усыпан. А *от* того копца и *от* тых двох груш, мимо церков, которая на кгрунте *Сердятицком* *ест*, просто через той гаи границу просичено и копци копец *от* копца неподалеку посыпаны *ест*. Вышедши с того гаику на дубник, называемый Загаие, и через тот дубник также просто до поля, называемого Долгимь, копци посыпаны. А вышедши з дубнику на поле ракулинское, там в конци поля ракулинского над дорожкой, которая^{4*} *Сердятич* на врочище Красную Вербу до запусту *сердятицкого* *идеть*, копец *першии* *ест* усыпан. *От* того копца тою дорожкой, пушаючи кгрунтъ Ракулинъский по правои

* Мало бути “оден”.

** З початку цього аркуша документ писано іншим почерком і світлішим чорнилом, з повним виключенням із уживання букв “є” та “ь”.

*** Далі пропущено прийенник “от”.

^{4*} Далі, після слова, мав бути прийменник “з”.

руце, а *Сердятицкии* по левои руце, копец *от* копца, неподалеку тою дорожкою, а там зас, пришедши на врочище, называемое Красную Вербую, покинувши тую дорожку*, в запус *сердятицкии* удалася граница вправо межею до кгрунту и урочища жчарского Ставрова, и там копци *оден* за другим неподалеку посыпан *ест* аж до межи кгрунту Жчарецкого дворища Ставрова, и там юж *остатнии* копец *ест* усыпан. А то *ест* копец границы *от* именеи *вышменованых* Заболотья и Ракулина з *Сердятичи*. Которых-то копцовъ, почавши *от* першого копца *вышменованого*, которыи копец гребелки *ест* усыпан, аж до *остатнего* копца, которыи *от* кгрунту и врочища // [554]** жчарского и Ставрова *ест* усыпан, – *всих* личбою *ест* копцов сорок и два. А там вже далеи зашол кгрунуть Жчарецкии с кгрунтом Ракулинским и Заболотским, которыи се розграничити на сес час не мог для *небытности* его *млсти* пна Адама Прусиновского, што се на *иншии* час *отложит* мусяло. Которые ж то границы *вышменованые* и *достатотне**** копцами и знаками *певными*4* *певными*5*, яко се *вышеи* поменило *обваровавши*, мною, *возным*, шляхтою при мне будучою, их *млсть* кнжа Юреи Чарторискии и пнь Демян Павлович, судья кгородскии *володимерскии*, *обвудьши* и *оказавши*, *осветчил*”.

Которое сознане возного *ест* до книг записано.

ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 30. – Арк. 551–554. Оригінал.

№3

1608 р., квітня 25. Володимир. – Скарга Григорія Юнковича Колмівського на князя Юрія Чорторійського, його сина Юрія, князя Юрія Пузину, шляхтичів Федора Яковицького і Лаврина Дривинського з приводу наїзду на замок у містечку Литовежі і на фільварок у селі Грибовиці, побиття підданих і пограбування документів на маєтності, грошей, одягу, посуду, напоїв, зброї, годинників, військового спорядження, тканин, прикрас, худоби та ін.

[213] Протестация пна Колмовского на кнжат Чорторыскихъ.

Року тисеча шестсот осмого, мсца априля

КЕ [25] дн.

Писал и присылал на врьд кгородскии в замокъ его кр. *млсти* Володимерскии до мене Томаша Идзиковского, буркграбего и *наместника* подстаросты *володимерского*, *урононы* его *мл.* пан Григории Колмовскии, *оповедаючи* и *обтежливе* жалуючи на их *мл.* кнжат Юрия Чорторыского и сына его кнжати Юрия Чорторыского *яко* *принципалов*, кнзя Юрия Пузину, пна Федора Яковицького и пна Лаврина Дривинского *яко* *помочников*, в тые слова, иж:

* Слово частково покрито чорнильною плямою, що з’явилася на слові після перегортання наступного аркуша при невисохлому чорнилі вписаного в середині XIX ст. номера документа (№ 461).

** Далі, з цього аркуша, текст заповнено тим же почерком, що й на арк. 551–552 зв.

*** Мало бути “достаточне”.

4* Вписано зверху витертого слова.

5* Зайве повторення попереднього слова.

“Они, а меновите кнжата Чорторьские, посполу с поменеными помочъниками своими, препомневши боязни Божое, срокгости права посполитого, напротивко таковым учиненого, повинности хрстянское и пристоинности своее шляхецкое а не дбаючи на покои посполитыи, которым каждыи чоловѣкъ обварованыи ест, часу недавно проминулого, то ест в року теперешнем тисеча шестсотъ осмом, мѣца априля АІ [11] дня, сам кнжа Чорторьскийи в способ ркомо навеженя приятелского, с килконадцать конии до замку Литовизкого приехавши, там же по розмовах долгих, не сподиваючисе ничого яко чоловѣкъ спокоиныйи, никому, а поготову и оному самому ничого не винныи, безпечъне яко в дому своем власномъ звыклым способом спати се розеишли. А потом, тое ж ночи, с пятници на субботу, праве на свитаню, помененыи сын кнжати Чорторьского, вже змовившисе // [213 зв.] с помененым отцем своим, на посилокъ такъ з вышпоменеными помочъниками яко и инших веле помочъников, которым они сами имена прозвиска лепии знают и ведають, обычаем неприятелским а нехрстянскимъ, мощно кгвалтом впадши в замокъ околкосоть конии, з розным оружемъ, воине належачим, праве якъ до потреби, там же всѣ кгмахи мешканя оступивши, сами толко кнжата Чорторьские з вышъпоменеными помочъниками до постели, где-м я лежал, з окриком впадши, мене хотъ хорого, которого пан Богъ хоробою наведити был рачиль, ани на хоробу, ани на старост и шедивость мою паметаючи, окрутъне а праве тиранске за горло поръвавши, давити, по избе и по сенях волочити почал, ногами в губу бил, а потом, выволокъши на двор, обухами, полгаками и хто чим мел, бити казалъ. Якож збито, зранено такъ мене самого яко и сына моего Захарияша Колмовского. И вже праве заумерлого мене видечи, малжонка моя пни Барбара с Харлежа пала на мене, которую он з вышъпоменеными помочъниками своими порвати и на сторону отвести казалъ. И такъ мене праве заумерлого и земдлонеого, одшедши а не контентуючисе еще тым таковым окрутъным а праве неслыханым наяздом, кгвалтомъ и мордомъ, зараз кинулъсе до склепов, комор, скрын, шкатул и всего спрату домового, там же замки и клодки поодбывши, золото, серебро, клеиноты, гроши готовые, рынштунки, палаше, шабли оправные, зброи, шишаки, ряды оправные на килканадцать конии, седла, кони почтовые, // [214] возники и инших коней ездных немало побрал. А то ест меновите в скрынях и на гряздах шаты мое подорожные: деляя, соболми подшитая брунатная кграноватая, коштовала чотыриста золотыхъ; другая деляя брунатная, соболми подшитая, ѳалендишовая, коштовала золотых двесте з жеребьяма злоцистыми; деляя, рысями подшитая, шарлатная, коштовала золотыхъ триста и шест, червоная з кгузами перловыми; деляя, лисами подшитая, брушками, з десетми кгузовъ сребръных злоцистых, коштовала золотыхъ петдесять, брунатного ѳалендишу; кобенякъ брунатъныи ѳалендишовыи, подшитыи шлямами рысими, з кгузами злоцистыми, коштовал золотыхъ двесте; жупанъ козакции брунатъныи кгранатовыи, шлямами рысими подшитыи, з кгузиками сребръными злоцистыми, коштовал золотыхъ двесте; жупанъ червоныи полшкарлатныи, рысими ножками подшитыи, коштовал золотыхъ полтора; жупанъ ѳалендишовыи долги, брушками лисими подшитыи,

коштовалъ золотыхъ сорокъ; жупан ѳалендишовый брунатный, подшитый адамашком блакитным, коштовалъ золотыхъ шестдесят, гусарский долгии; жупан короткий гусарский брунатный полшарлатный, жолтым адамашком подшитый, коштовалъ золотыхъ ѳсмьдесят, з двадцатма кгузиками злоцистыми; жупан пулъшарлатный червоный, злотоглавом подшитый, з десетма кгузиками перловыми, коштовалъ золотыхъ пулторасти и шесть. На доле в коморе дванадцатъ чар сребрьныхъ роботы белое, в которыхъ было по три // [214 зв.] гривны рысованые; кгарнецъ сребрьный, шестъ гривен в нем, турскою роботою; други кгарнецъ меншии с прикрывкою, сребрьный, роботою белою, три гривны в нем; конов злоцистая великая, сем гривен в неи; солъницу сребрьную белою роботы, три гривны в неи; лыжокъ два тузыни белою роботою, в каждой по полгривны* было, в коморе на стени висели з овстрами. В скарбници: рострухановъ великихъ и малыхъ, кубков, чар, котловъ, медницъ, наливокъ, и иншихъ работъ злоцистыхъ ве дву скрыняхъ за три тисечи золотыхъ. В скарбници мурованои: лыжокъ тузыновъ три злоцистых, в каждом тузине по гривен ѳсми сребра злоцистого, што-м едучи с Петръкова выкупилъ в петисотъ золотыхъ** заставного гривен тридцатъ и чотыри; шабел с каменми три злоцисте: куплену ѳдну за сто таляров, а две – за двесте золотых и за два; шаблю белою ѳправою, гривен на неи шесть, другую белою ѳправою, гривен на неи полпеты; палашов белою ѳправою десет злоцистых по гривен шести, палашов шесть с каменми: три гладкие, купленые по сту золотых, а три – по ѳсмьдесят золотых; шабля злоцистая турская з дробными браицарями широкими, купленая за ѳсмьдесят золотых; другая шабля злоцистая, купленая за золотых шестдесят; турская шабля до половицы злоцистая, цапа чирвоная, золотом, браицары напуцоны, коштовала сто золотых; кончиръ, пошвы всѣ сребрьные бѣлые, гривен на немъ десет, далем за него золотых сто; кончир злоцистыи с каменми туръкусами***, далем за-нѣ золотыхъ ѳсмьдесят; рядовъ злоцистых // [215] злоцистыхъ шест: купленый ѳдин за сто двадцатъ золотыхъ, други – за двесте шест золотыхъ, третии – за полтретяста золотых, четвертыи – с каменми туръкусами за полтретяста золотых, пятыи – турскою ѳправою з густыми браицарями, з мѣсецми на ланцушках за золотых сто и ѳсмьдесят, шостыи – з бляхами злоцистыми великими, густыми за двесте и двадцат золотых; стрымена сребрьные злоцистые адзамские с каменми туркусами, гривен в нихъ пятдесят; белые стрымена сребрьные гусарские злоцистые, гривен в нихъ семь; третие стрымена гусарские сребрьные, гривен в нихъ сем, в пасы злоцистые; алжбантов старосвецъких широких пят, гривенъ в нихъ десетъ, два злоцистые; кутасовъ чотыри ѳправныхъ, по ѳсмьдесят золотыхъ купленых; накгловковъ белою турскою ѳправою гусарскихъ, турскою ѳправою дванадцат, за кождыи по десети золотых дано; сребра робленого на шестъ рядов з шмалцами чирвоными, далем на то гривен дванадцат;

* Правлено.

** Мало бути “золотых”.

*** Правлено.

змано^{го}* сребра у двох штукахъ гривень десет. В той же коморѣ зыгаров три в олстеркахъ: за одного далѣм золотыхъ шестьдесятъ, за другого – золотыхъ пятьдесятъ, а за третьего, што выбиаль години, – золотыхъ семьдесятъ. На вежи зыгар, на каменици, коштує золотыхъ полскихъ сто. В мурованои каменици и въ склепахъ шаты: копеняк брунатныи аксамитныи, соболми подшитыи, коштує золотыхъ шестсот; пулкопенячє шарлатное, ножками рисими подшитое, с колнѣромъ, коштовало золотыхъ пятсотъ и ѡсмь; делия атласовая, соболми подшитая, з кгузами перловыми, коштовала золотыхъ пол- // [215 зв.] полчвартаста и три; жупан чирвоныи атласовыи, подшитыи пупьками соболми, вылоги соболми, коштовал золотыхъ двесте и два; жупанъ телыстыи атласовыи, подшитыи сибирками, коштовал золотыхъ семьдесятъ и один; жупанъ аксамитныи чорныи, кунами подшитыи, долги козацкии, коштоваль золотыхъ сто двадцатъ пят; жупан долги вишневыи з двадцатьма кузиками злоцистыми, китаикою подшитыи дуплею стѣмна-зеленою, коштовал золотыхъ сто и пять; жупан долги чирвоного аксамиту гладкого, подшитыи адамашкомъ зеленымъ, коштовал золотыхъ полтораста и пять; жупан короткии аксамиту чорного рытого, коштоваль золотыхъ ѡсмидесятъ, адамашкомъ брунатнымъ подшитыи, з кгузиками перловыми; жупан блекитныи ѳалендишовыи, бакою подшитыи, коштоваль золотыхъ двадцатъ, з кгузиками злоцистыми; жупанъ адамашку зеленого долги, коштовал золотыхъ сто, подшитыи китаикою дуплею и кгузов у него злоцистыхъ дванадцатъ; делия чирвоная аксамиту рытого, злотоглавомъ подшитая, коштовала золотыхъ двесте и сорокъ, з кгузами перловыми; ермякъ зеленыи пулшкарлатовыи, соболми подшитыи, коштовал золотыхъ полчвартаста; ярмякъ шарлатныи чирвоныи, аксамитомъ зеленымъ подшитыи, з шнурами золотыми, коштоваль золотыхъ двесте и тридцат; курта зеленая аксамитная, подшитая брунатнымъ адамашкомъ рытого ѳаксамиту, з кгузиками перловыми, коштовала золотыхъ ѡсмидесят; ермякъ ѳалендишовыи брунатныи, адамашкомъ блакитнымъ подшитыи, ко- // [216] штовал золотыхъ сто двадцатъ; адамашку чирвоного, в штуцѣ локоть сорокъ чотыри, по три золотыхъ купленого; аксамиту чирвоного на шату панѣи рытого и локоть ѡсминадцатъ, локоть по пети золотыхъ и по вуртѣ; китаики дупли локотъ двадцатъ по копѣ; поставъ сукна ѳалендишу брунатного, за двесте золотыхъ купленыи; другии поставъ чирвоного за золотыхъ полтораста и два, каразии чирвоное поставовъ ѡсмь, каразии темно-синѣе поставовъ десет, белое каразии поставовъ ѡсмь, киру жолтого поставовъ пят по золотыхъ ѡсми, белого чотыри по золотыхъ семи. В той же скарбници жупан долги атласовыи блекитныи гусарскии, дуплею подшитыи, папужатыи, коштовал золотыхъ семьдесят; делия аксамиту чорного в костки, подшитая чорными бобрами, на которую хоче сторону ѡбѣрнуть, коштовала золотыхъ полтретяста, с петлицами золотыми двема; шлыковъ чотыри мамурьковыхъ **: за одинъ даломъ золотыхъ ѡсмидесят, за другии – золотыхъ шестдесят, за трети – пятьдесят, за

* Мало бути “зламаного”?

** Мало бути “мармурьковыхъ”.

четвертыи – сѣмдесят; бобров ѡсмь: ѡдин неѡарбованыи, тридцать золотых за него дано, а за другие – по петнадцати золотых. В долним склепе: скрыня желѣзная, густо ѡкована, з листами-привильями, мамрами, што ми винно до килкудесят тисечии розные должники, там же моих мамрамов голыхъ шѣст, которые-м ховаль для потребы, наполненные печатми шляхецкими; скрынка другая, желѣзом ѡкованая и вся невеликая, на Колмов, на Моковиче и на иншиѣ маѣтности; там же записов немало и листов – тая была запечотована; шкатуль ѡкованых пять // [216 зв.] з листами и записами на розные ѡсобы и sprawy, на веле маѣтностии; инш ая шкатула, желѣзомъ белымъ ѡкованая, в неи было тысяча таляров без петнадцати; а скрынка чорная ѡкованая, невеликая, которую-м вставиль в скрынечьку желѣзную, в которой было чотыри тисечи чирвоных и десет пуртукгаловъ по десети чирвоныхъ; в шкатуле малои, желѣзом ѡкованои, ланцухов пара: ѡден в круглые ковца грубые, золота в нем двесте ѡсмьдесят и пят чирвоныхъ, в другом, панцеровом, золотыхъ двесте и пят чирвоных, а в третѣм, што пѣна Крушов, в кола млыновые великиѣ, – золотых в нем двесте и три чирвоныхъ; сѣкгнет мои на стали с печатю выбитою, в котором было ѡсмь чирвоных золотых; жидовских мамрамовъ на розные долги на килка тисечии и инших листов, и мамрамовъ немало; тасѣм до рядов, на блекитном дне робленых, локот шѣстдесят и шѣсть, шѣроких зѣ злотомъ, по копе локоть куповано; другихъ тасѣм пятдесет локоть на чирвономъ дѣни, золотых чирвоных полтора ста, а полских золотых сто. У двѣрах на скрыни скурою юхтовою накрыта и скурами наметана, – в том листов немало было и мамравов* ѡт самого кѣнжати Чорторыского на веле долговъ и варуньки, и привилеѣвъ на всѣ маѣтности литовизкиѣ и Грибовицу, и права. А жоны мое с комор и з склепов речи побрано: напервѣи шкатулу чирвоную великую, в которой было клеиноты, ланцухы, клеинотъ великии золотыи з дияменты и з рубинами, и шаѣирами, за которыи дано золотыхъ девѣтсот; другии клеинотъ мало меншии, з дияменты рубаными** и шмаракгами, за которыи дано золотых шѣстсотъ; третии клеинот // [216^a] с каѣнми розъмаитыми, в орла сажон, за которыи дано золотыхъ триста; ланцухъ с пукълями великими, по десети великихъ штук до пуклов привешано, в котором двесте и три чирвоных золотых; ланцух въ ѣчулки золотыѣ сажоныи, в котором золотых чирвоныхъ сто двадцат три; ланцухов дробное работы пят, в которых сто и двадцат чирвоных золотых; а за ланцух панцеровыи с крыжем, в ланцуху³ [7] чирвоных золотых; сажоно манѣли в панцыр шѣрокиѣ с каѣнми ве двоѣ, за которые дано ѡсмьдесят золотых чирвоныхъ; другие манѣли шѣрокиѣ с каѣнми ве двоѣ, за которые дано ѡсмьдесят золотых чирвоныхъ; третие манѣли, в бляхи сажоны, з шлямцами, в которых тридцат чирвоных; меншиѣ манѣли, в которых двадцат чирвоных***; перстен з дияментом ѡстрымъ немалымъ, за которого дано двесте золотых; другии

* Мало бути “мамрамов”.

** Мало бути “рубинами”.

*** Виправлено з іншого слова.

перстен з шафирем немалым, за которого дано золотыхъ сто; а третии перстен з шмаракгемъ, за которого дано золотыхъ шестдесят; перстенъ з дияментомъ ѡстрым, за которого дано золотыхъ семдесят. Тыє всѣ перстенѣ в оксамитном ѡлстерку были. В той же шкатуле шапка з бобромъ неѡарбованым, сажона по верху штукама великими с каменми, коштовала золотыхъ чотыриста; ланцухъ з бечулкама, великихъ перелъ на темъ лите бѣлым, перловая коштовала золотыхъ сто и двадцать; брамъка на бляше золотой, сажона перълама великими, кошътовала золотыхъ полтораства; кошулекъ перловыхъ три, великими перлама сажоны, коштовали золотыхъ Т [300] полских, // [216^а зв.] готовыхъ чирвоныхъ золотыхъ двесте и двадцать; скрынечька сребрѣная злоцистая, в которой ламаное золото было, важило сто чирвоныхъ; кубковъ злоцистыхъ три, коштовали по тридцати золотыхъ; рукавички перѡумованые, сажоные перлама и пунталама, коштовали золотыхъ пядесят; сребра ламаного гривенъ три; ланцушокъ с каменми, который през чоло мимо уши висает, коштовал золотыхъ чирвоныхъ сто. В скарбницахъ и в склѣпахъ мурованыхъ: напервемъ шата аксамитная чирвоная с ѡеритама, с каменми сажона, коштовала золотыхъ триста; шата чирвоного аксамиту, в пасы золотые широкиє сажона, с ѡеритама, коштовала золотыхъ триста и двадцат; шата чорного аксамиту, в пасы золотые с ѡерытама, коштовала золотыхъ полтретяства; шата аксамиту чорного гладкого, коштовала золотыхъ Р [100]; шата адамашку чирвоного, коштовала золотыхъ ѡс്മдѣсятъ; шубка аксамиту взористого чорного, рисими ножкама подшита, коштовала золотыхъ чотыриста; чамара белоголовская аксамиту чорного, соболми подшита, коштовала золотыхъ пъятсот; плащикъ аксамитныи чирвоныи, в пасы злоцистые соболми подшитыи, коштовал золотыхъ двесте; плащикъ аксамиту чорного, в пасы злоцистого косматого рысѣми ножкама подшитыи, с каменми сажоныи, коштовал золотыхъ триста; хусты билые*, ѡбрусы, сѣрветы, кошульки колѣнские и постѣли кильканадцать, билымъ шитѣмъ розмаитымъ робленые, // [217] коштовали золотыхъ ѡс്മдѣсятъ. На доле, в коморе, в скрыни побрано: скрыня зеленая немалая, в которой было постѣли, едвобомъ шитые чорнымъ, зеленымъ и чирвонымъ вышиваные шестѣра; постѣль с простѣрама и зо всѣмъ а зо злотомъ; чвора посѣлъ**, розмаитымъ шитѣмъ с простѣрама и зо всѣмъ; полотна ѡлендерского штукъ пядь по тридцати золотыхъ а ѡлямского полотна штукъ чотыри по двадцати и по пѣти золотыхъ; полотна роботы ткацкое чотыри тисечи аршиновъ у трохъ скрыняхъ, ѡкромъ иншихъ полотѣн, што на скрыняхъ и на кладѣхъ лежали, роботы домовое; ѡбрусовъ штукъ двадцать, в каждой по пѣтдѣсятъ аршиновъ; на покою в шкатуле взяли: ланцуховъ три, в которыхъ было золотыхъ чирвоныхъ полчвартаста***; ношенѣ с каменми, за ѡс്മдѣсятъ золотыхъ купленое; другое ношенѣ з вежолѣемъ и с каменми коштує сто двадцатъ золотыхъ; перстении ѡс്മъ коштовали золотыхъ полтораства и пядь, кубковъ великихъ по гривѣне и по пулгривны, кошулекъ ѡлямскихъ, ѡлендерскихъ

* Літеру “и” виправлено з “е”.

** Мало бути “посѣтель”?

*** 350

двадцат и завитя с перлами, с пунталы троє, коштовали золотых сто; завитя турецкого дванадцат, всѣ белыѣ* хусты, коштовали золотых двесте; шат панее и паненьских и такъже хустъ белых там же в покою было и побрано, чого всего и списатсе не може, – шацунком на золотых пятсотъ. Там же, впадши // [217 зв.] на гору, где сын мои Захарияшъ свои покои мель, побрали шаты з скрынею, шабля ѡправная, за которую дал был золотыхъ сто, палашъ ѡправныи, за которыи далъ золотыхъ ѡсмьдесят, чекан ѡправныи коштоваль золотыхъ пятьдесят, пулъгаков шест з ладуньками и с порохувницами, ключами, дал за то золотых сто два. Шаты: в скрини жупан зеленыи адамашковыи, китаикою дуплею подшитыи, з кгузиками сребръными злоцистыми, коштоваль золотых деветьдесят; жупан долги чорного акъсамиту, подшитыи китаикою дуплею бруднатою**; ѡреза, соболми подшитая, брунатная, з долгими руками, коштовала золотых двесте; ѡрезѣя зеленая, подшитая пупьками соболими, вылоги соболии, коштовала золотых сто и двадцать; пояс ѡправныи, тесма сребръная и нож ѡправныи, и ноженки, коштовало золотых двадцать шест; шапка соболми подшитая высокая, коштовала золотых тридцать; колпакъ бобровыи коштоваль золотых VI [12], делюра акъсамитная чорная, китаикою дуплею подшитая, с петлицами сребръными, коштовала золотыхъ сорок; курта брунатъная ѡалендишова, подшитая китаикою блакитною, коштовала золотых десеть; курта чирвоная ѡалендишова, китаикою жолтою подшитая, коштовала золотых десет; курта чирвоная адамашкова, китаикою блекитною подшитая, коштовала золотых VI [12]; делия ѡалендишова брунатъная, подшитая адамашком чирвоным, коштовала золотых сорокъ; дилия чирвоная ѡалендишова, адамашком зеленым подшитая, коштовала золотых сорокъ; карбачов чотыри было, по гривне сребра на нихъ. В склепе мурованом: дергъ турецких // [218] шестнадцать, купленых по пети золотых; коберцовъ адчамскихъ на чирвоном дне пятнадцать, купленых по двацат*** и чотыри золотых; коберцовъ солгацкихъ червоныхъ вывысокихъ^{4*} до ѡбитя ѡсмь, по ѡси локот, по сороку чотыри золотых купленых; коберцовъ до котчихъ, по деветьнацать золотых купленых, а белых коберцовъ пятнадцат по шестънацать золотых купленых; шапокъ соболих три, по шестдесят золотыхъ купленыхъ. В той же коморе была барва и в склепахъ чирвоная каразѣвая, делии, баранками подшитых КД [24], барва ѡалендишова брунатная, делии дванадцать, киром жольтым подшитыхъ, с петлицами; жупанов чирвоных ѡалендишовых VI [12], скур лосихъ барвяныхъ VI [12] зеленых а моя тринадцатая; скура зеленая лосья з кузиками злоцистыми, скура^{5*} саѡяновая, подшитая люнским сукном, з кгузиками злоцистыми; копеньков з опанчов пошитых, бакгазиєю подшитых московскихъ EI [15]; наметов три,

* Правлено.

** Мало бути “брунатною”.

*** Так у рукописі.

^{4*} Мало бути “высоких”.

^{5*} Правлено.

шол две цвилиховых и округлыи* намет цвилиховыи, коштовали по сту золотых болшие, а меншиє – золотых семдесят; луков з сагаидаками двадцать оправныхъ, чотыри – коштовне, и стрелы гебанове у нихъ, чорных злоцистых два а белыхъ два, всѣ оправные; луков турскихъ осмъ, по осми золотыхъ купленых; бухарскихъ луков осмъ, по осми золотыхъ купленыхъ; панциров КД [24], кончага, за которую-м дал сто копъ литовскихъ; панцыр дробныи, за которыи далем золотых сто; бехтар, за которыи далем золотых семдесят; зброи ВІ [12] // [218 зв.] гусарскихъ: шишаков ВІ [12] злоцистых, коло береговъ сребром оправные, за которые-м дал по М [40] золотыхъ; мисурукъ КД [24], накаленковъ тридцать, карвашов злоцистыхъ шесть, за которые-м даль по шестнадцати золотых; зарукавя дванадцать, копии двадцать чотыри, рогатын двадцать чотыри, бердишовъ двадцат чотыри, шабел барвяных двадцат чотыри, по пети золотых купных, пулгаков полтораства и пят. В той избе, што над брамою, и в коморе: пулгаков моихъ осбно тридцать чотыри, по осми золотых купленых; мушкетовъ долгих по петнадцати пядии двадцать чотыри, по осмьнадцати золотыхъ купленые; полгакъ мои зе двама колы, дано за него золотых тридцат; коротких ручьницъ норемберских ВІ [12], каждая по осми золотыхъ куплена; до того ладунки, ключи и пороховнице до всеє стрелбы, которые коштуют золотыхъ двесте. Стрелба моя замковая, што-м покупил: ручьницъ чотыриста, за которие-м платил по гривне; стрелбы, што-м с Колмова привез: гаковницъ и шмикговницъ шест, пороху камении осмьнадцать в коморе и в склепе, камен по десети золотых куповалемъ; олову за золотыхъ сто. Дѣль пят в замку, которые-м с Колмова привез. В коморах в замку, в шпихлерах живност: напервеи в спижарни мяса полти триста и два, полоть по два золотыхъ; сал полтретяста, кумпии чотыриста, мяса вендзонаго яловицъ ВІ [12], волов шестдесет, бочокъ мяса солоного яловичого и волового; гороху в бочьках маць тридцат, ягол маць сто двадцать, маца по шести золотых; проса маць полтораства в бочькахъ забитых, ячных // [219] и гречаных сто и десет. Зособна, што на шкуты на страву наготовано: мьяса полтии тридцать осмъ, салъ тридцат осмъ, жита в шкутах, што с Колмова, з Маковичъ и инших оларковъ привезено, – шестьнадцат сот мац. В шпихлирах пшеници купное маць чотыриста, маця** по три золотых; сыров забитых в бочки копъ шестдесять, масла оасокъ шестдесять. Шкут чотыри зо всѣмъ, за которые-м дал полторы тисечи золотыхъ; за дубас з линами, жикглями и зо всѣми потребами далем чотыриста золотых. В пивницах, в склепахъ мурованых: вина венкгерского куоъ шест старого, по золотыхъ семдесят купленых; малмазыи куоъ три по сту и сороку золотых; меду старого куоъ пьять, с коренемъ приправного, коштовал по сту золотыхъ; медов белыхъ бочокъ шестнадцет сычного, каждая бочка по десети золотыхъ; пресных медов бочок шестнадцетъ, каждая бочка по петдесят золотых; белое патоки в трох кадолбах, за которые дано золотых шестдесят; пива привозного

* Так у рукописі.

** Так у рукописі.

ахтелев дванадцять, кажды по три золотых; домового пива варовъ пять, кажды по пятнадцати золотых; горелки купленое квртъ* чотыри тисечи, солодов мац сорокъ, хмелю купного вантухов шест, котель броварныи, за которыи дано золотых тридцет. У всѣхъ шинкаровъ грошеи золотых чотыриста а грабежов за напои в коморахъ за двесте** золотых и килка; волов кормныхъ в Литовижу дванадцет, за которые давано золотыхъ двести и пят; коров в Литовижу тридцет, яловиц двадцет, // [219 зв.] волов робочих сорокъ, ѡвецъ сто и двадцать, вепров кормныхъ по садзах двадцат, свинии пятьдесят, гусии полтораستا, капълунов триста, кур триста, качокъ сто; цыну: тальров тузинов двадцат, мис великих сорокъ, менших тридцат, полмисковъ сорокъ, приставокъ малых и великих пуздер ѡсмъ, куповано по петдесят золотых; ѡляшъ пуздер ѡсмъ ровных и великих шест, ѡляшъ циновых по ѡсми кгарцый а две по десети кгарцы; котловъ тридцат, бань двадцать великих, котлов три великих кухонныхъ, конов ценовая у ѡсмь кгарцый. Конии в стаях***: напрод кон скоро-мышастый дчанет, за которого давано золотых семсот; кон турскийи вилчатыйи, давано ми за кон ѡсмьсот золотых; кон гнедыи белоногийи турскийи, далем за него триста золотых; валах половыйи белоногийи, давано ми за-н двесте золотых; валах вороныйи, Самишем его звано, далем за-н полтораستا золотых; валах в пяти летех тисавыйи стада моего, давано ми за-н золотых Р [100]; валах половыйи, грива чорная, стада моего, стал^{4*} золотых Р [100]; жеребъцовъ двадцат два, инеходника вшелякое шерсти, Пеликанем звалем его, давано ми за него золотых пятьсот; другии неходник гнедыи, давано ми за-н золотых С [200]; инеходник сивыйи яблокобитыйи, давано ми золотых Т [300]; инеходник сполова-карыи, далем за-н золотых ѠК [29]; малыи неходник сполова-карыи подполялыи, далем за-н золотых КС [26]; ступак зворона-мышастыйи белоногийи, далем за-н золотых П [80]. Возов: карета бялоголовская за сто двадцать таяровъ, котчийи великийи скрынею^{5*} за сто золотыхъ, // [220] карета моя на шест конии, коштуе золотых ѡсмьдесят; котъчийи новыйи за золотых тридцать, котъчийи другии для слугъ скарбных, возовъ шест, малыи котчийи, коляс пять ѡкованых, каритъка, што на ѡбе стороне седити. В гумъне литовизскомъ: жита стыртъ ѡсмъ, в каждой по сту копь; пше- ницы стырта, сто копь; ячъменю стыртъ три, ѡвса стыртъ три, гречъки стыртъ две по сту копь, гороху стырта, проса две стырте по сту копь; ко- реня: перцу камении шест, циномону ѡунътов двадъцать, шаѡрану ѡунъ- товъ ѡсмъ, имберу ѡунътов^{6*} тридцат, гвоздиковъ ѡунътов пятнадцатъ, мушкатового квету ѡунътов ѡсмъ; цукру голов пять по пяти золотыхъ, мождчеров два великих по пятнадцати золотых. Речи Свиридовского, которые были в коморе на доле, также справы и листы: в скрыни немалои

* Мало бути “квартъ”.

** Мало бути “двесте”.

*** Мало бути “стайнях”.

4* Мало бути “стоял”?

5* Мало бути “з скрынею”.

6* Правлено.

белои шкатула високая з листами, в которой немало справ и ѿбчихъ панов. Шаты его: напрод делия ѿалендишова зеленая, подшитая лисами, коштовала золотыхъ двадцать; делия чирвоная ѿалендишова, подшитая адамашком зеленым, коштовала золотыхъ тридцать; жупан ѿалендишовый блакитный, сукном подшитый блекитным, коштоваль золотыхъ шестнадцать; жупан чирвоного ѿалендишу долги гусарский, подшитый киром блекитнымъ, коштоваль золотыхъ двадцать ѿсмь; курта чирвоная ѿалендишова, киром жолтым подшитая, коштовала золотыхъ дванадцать; кошул ѿсмь коленских, коштовали золотыхъ десеть; убране ѿалендишовое, коштовало золотыхъ пять; ботовъ трое саѿяновыхъ новыхъ по копе // [220 зв.] литовскои, бачъмакги двое, пѣнезии готовыхъ золотыхъ тридцать. Служнихъ речи: напрод Яна Конопницкого коня сивого з седломъ, с пулгаком, купные за тридцать золотыхъ; жупанъ и дилия чирвоная, киром жолтымъ подшитая, кошуль три; у Петровского Яна коня гнедого з седлом, с полгакомъ, коштоваль золотыхъ сорокъ; жупан а делию, киром жолтым подшитая*, кошул дви**; у Стеѿана*** Момотовича коня белого за золотыхъ тридцать пят з седломъ, с пулгаком, жупанъ лазуровый, делия чирвоная, киром жолтым подшитая, кошуль три; у Станислава Саврича коня полового з седломъ, с полгаком, купного за пятьдесятъ золотыхъ, жупанъ белии и дилия чирвоная, киромъ желтымъ подшитая и кошул чотыри; у Станислава Янковского коня вороного з седлом, с полгаком, коштоваль золотыхъ пятьдесят шест; жупан лазуровый, делия чирвоная, кошуль чотыри. Слугъ инших до везеня посажал, а ѿ другихъ не слышат, где ихъ подели; челядъ белую з замку не выпущоно, бѣлыхъ голов ѿсмь, дѣвокъ три и панну Ѱрѿховскую, шляхтянку уцтивую, не ведати, где подели. В Грибовици в дворе побрали: напрод возниковъ червоно-дробятыхъ шесть, за которые давано ми золотыхъ чотыриста; возниковъ тисавыхъ шесть, жеребцовъ VI [12], клячъ робочихъ дванадцать, каждая куплена по ѿсьмьнадцати золотыхъ; воловъ кормныхъ дванадцать, за каждого давано по двадцати золотыхъ; ѿвецъ двесте, куповано на Подолу по пятьдесят грошии; свинеи полтораства старых, поросятъ триста, гусеи двесте, каплуновъ триста, куръ двесте, качокъ пятьдесят, пчоль ульевъ пятьдесят; в гумъне жита стыртъ десет, // [221] по сту копь; ѿвса стыртъ пят, готового молочоного мацъ триста, ячъменю мацъ пятьдесят, гороху мацъ двадцат; стада клячъ старыхъ семъдесять, двулетковъ жеребцовъ тридцать, рочънихъ жеребцовъ сорокъ под петном моим, клячу купную ѿдну, а другие стада колмовского и маковицкого. В Лѣшнои: жита в гумне стыртъ десеть, ѿвса пять стыртъ, ячъменю три стырты, молочоного ѿвса мацъ чотыриста, куръ двесте, каплуновъ двесте, гусеи полтораства, качокъ пятьдесят, воловъ кормныхъ дванадцат, жеребцовъ дволѣтъковъ тридцать, валаховъ езныхъ три, шесть гнедыхъ жеребцовъ, клячъ робочихъ десеть, каждая куплена по ѿсьмьнадцати золотыхъ; дрыкгант сивый до стада, за которого-м даль

* Мало бути “подшитую”.

** Виправлено з “три”.

*** Виправлено з “Станислава”.

Документи кінця XVI – початку XVII століття до історії волинського містечка Литовежа ...

золотыхъ сто. В светълици долнеи было ястребовъ три*, за которые-м дал по *педьсят* золотыхъ; соколовъ два, рароговъ два. В коморах было желъза возов *пядьсят*, воз по три золотыхъ; неводов великих чотыри а малыхъ чотыри, сети и заечих тридцать, пташ ая сѣтъ тетеричовая великая и ш-атеръ, розездовъ пять, саковъ три. То все коштовало золотыхъ польтораста. Другихъ речии, што побрано, и вспомнить не може, – шащую себе на тисечу золотыхъ польскихъ. И то все побравши и намъ не давши болшеи ничего, тылко пару цукговъ, шкапъ лихих, з замъку и маетьности Литовижа нас *обои*га посполу прочь // [221 зв.] выехати примусили и тые добра Литовиж, изъ *фолъварки* до нихъ належачие, кгвалтовне и безправне *обычаем* неприятельским сплюндроваль, побраль, домъ мои вольными шляхецкии зекривавиль. Которым же то кгвалтовным наяздомъ и скръвавенъем дому шляхецкого и побранъем безправнымъ помененое маетьности право и покои посполитыи кнжата Чорторыские з меноваными помочъниками своими зквалътиль”.

И просиль впродречоныи его *мл. пан Григории Колмовскии*, абы тое *оповедане* и жалоба его до книг кгородскихъ володимерскихъ была записана.

Што я, уряд, принявши, до книг записати казалъ.

ЦДІАК України. – Ф. 28. – Оп. 1. – Спр. 40. – Арк. 213–221зв. Оригінал.

* Виправлено з “десеть”.

Володимир Кравченко (Київ). **Документи кінця XVI – початку XVII століття до історії волинського містечка Литовежа і його замку**

У передмові до трьох документів викладені найважливіші події з історії містечка Литовежа від часу отримання ним привілею на міське самоврядування і його підтвердження, а також перебування у володінні князів Чорторійських. До того ж при підготовці передмови було використано численні документи Володимирського гродського суду кінця XVI – початку XVII століття, що тематично пов’язані з трьома джерелами 1576, 1597 і 1608 років, представленими в публікації. Документи містять нові відомості до історії містечка, його населення, замку та сусідніх сіл.

Ключові слова: Литовеж, замок, самоврядування, населення.

Volodymyr Kravchenko (Kyiv). Documents on the History of the Volhynian Town of Lytovezh and the Castle dating from the Late Sixteenth to the Early Seventeenth Century.

Introduction to these three documents reveals the most important events in the history of the town of Lytovezh from the time when it received a confirmation of the privilege of self-government, to the absorption of the town into the estate of Princes Chortoryiskis. The introduction is based on the numerous documents of the Volodymyr district court of the late sixteenth and early seventeenth century. All of these documents are connected with the three published sources (1576, 1597, and 1608). The documents contain new evidences on the history of the town, its inhabitants, castle, and villages in the neighborhood.

Keywords: Lytovezh, castle, selfgovernment, population.